

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาความต้องการและความพร้อมของประชาชนท้องถิ่นในการเข้าร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง อำเภอเถลี จังหวัดลำพูน ดังนั้นผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

- ความหมายและความสำคัญของการท่องเที่ยว
- แนวคิดในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
- อุทยานแห่งชาติกับการท่องเที่ยว
- ข้อมูลเกี่ยวกับอุทยานแห่งชาติแม่ปิง
- สาระสำคัญเกี่ยวกับความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว
- แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชนและการกระจายอำนาจ
- แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการและความพร้อมในการเข้าร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง
- งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความหมายและความสำคัญของการท่องเที่ยว

ไพฑูรย์ พงสะบุตร และวิลาสวงศ์ พงสะบุตร (2536) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยว (tourism) หมายถึง “การเดินทางไปเยือนสถานที่ต่างถิ่นซึ่งมิใช่เป็นที่พำนักอาศัยประจำของบุคคลและเป็นการไปเยือนชั่วคราว โดยมิใช่เพื่อเป็นการประกอบอาชีพรายได้” นอกจากนี้ นุปผา คุมมานนท์ (2528) ยังได้กล่าวเสริมอีกว่า การท่องเที่ยวนอกจากเป็นการเดินทางไปแล้วกลับใช้เวลาเพียงชั่วคราว เพื่อพำนัก ณ จุดหมายปลายทางพร้อมกับแสวงหาความสุขสงบในชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วจะเดินทางกลับ อย่างไรก็ตามนิคม จารุมณี (2536) ได้สรุปว่าการท่องเที่ยวประกอบด้วยองค์ประกอบอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. การเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติ ไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
2. เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ
3. การเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตาม ที่มิใช่เพื่อการประกอบอาชีพ หรือหารายได้

ปัจจุบันถือได้ว่าการท่องเที่ยวมีความสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และความร่วมมือระหว่างประเทศดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

1. ความสำคัญด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวสามารถสร้างอาชีพต่าง ๆ ให้แก่คนในท้องถิ่นรวมทั้งการนำรายได้เข้าประเทศ หรือเข้าท้องถิ่นนั้น ๆ มีหลายประเทศที่มีรายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นรายได้หลักของประเทศ ซึ่งก็รวมทั้งประเทศไทยด้วย

2. ความสำคัญด้านสังคม การท่องเที่ยวทำให้เกิดการติดต่อกันระหว่างคนในประเทศหรือในท้องถิ่นต่าง ๆ กัน มีการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการนันทนาการ และการพักผ่อนหย่อนใจ ตลอดจนสร้างเสริมประสิทธิภาพและความรู้ให้แก่ผู้ที่มีโอกาสได้เดินทางท่องเที่ยว (อโนทัย เพ็ชรคงชล, 2540)

3. ความสำคัญด้านการร่วมมือระหว่างประเทศ การท่องเที่ยวช่วยทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างคนต่างชาติ และคนต่างถิ่นจากการที่ได้มีโอกาสพบปะติดต่อกัน และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ซึ่งกันและกันดังคำขวัญในปีการท่องเที่ยวสากลขององค์การสหประชาชาติเมื่อ พ.ศ.2510 ว่าการท่องเที่ยว คือ หนังสือเดินทางที่นำไปสู่สันติภาพ (tourism is the passport to peace) (ไพฑูรย์ พงสะบุตร และวิภาสวงศ์ พงสะบุตร, 2536)

นอกจากนี้ นิคม จารุมณี (2536) ได้สรุปบทบาทและความสำคัญของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวด้านเศรษฐกิจสังคม และการเมืองเพิ่มเติมซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศ นับตั้งแต่ปีพ.ศ.2525 เป็นต้นมา รายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้กลายเป็นรายได้ลำดับที่ 1 เมื่อเทียบกับรายได้จากสินค้าออกอื่น ๆ

2. รายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ได้มาในรูปของเงินตราต่างประเทศนี้ มีส่วนช่วยในการสร้างเสถียรภาพให้กับดุลยภาพชำระเงินเช่นในปี พ.ศ.2527 การท่องเที่ยวทำรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศ 27,317 ล้านบาท ส่วนที่เกินดุลนี้ จึงมีส่วนช่วยแก้ไขการขาดดุลในด้านอื่นได้เป็นอย่างมากซึ่งรายได้ส่วนนี้มีปริมาณเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี และในปี 2539 การท่องเที่ยวทำรายได้ให้กับประเทศเป็นเงินถึง 219,364 ล้านบาท (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2539)

3. รายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นรายได้ที่กระจายไปสู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง สร้างงานสร้างอาชีพมากมายและเป็นการเสริมอาชีพด้วยอาชีพที่เกิดต่อเนื่องจากการท่องเที่ยว เช่น การผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านหรือการผลิตอาหารไปป้อนตามเมืองท่องเที่ยวต่าง ๆ ก็จะเป็นอาชีพเสริมที่ทำรายได้เพิ่มได้เป็นอย่างดี หรือในเมืองท่องเที่ยวก็อาจจะเป็นผู้นำท่องเที่ยวด้วย

4. อุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีบทบาทในการสร้างงานสร้างอาชีพอย่างมากมาย และกว้างขวาง เนื่องจากเป็นอุตสาหกรรมบริการที่ต้องใช้คนทำหน้าที่บริการ โดยเฉพาะในธุรกิจทางตรง เช่น โรงแรม ภัตตาคาร บริษัทนำเที่ยว ฯลฯ ส่วนในธุรกิจทางอ้อมอาจเป็นอาชีพเสริม เช่น หัตถกรรมพื้นบ้าน การใช้เวลาว่างมารับจ้างก่อสร้าง เป็นต้น

5. การท่องเที่ยวจะมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการผลิต และนำเอาทรัพยากรของประเทศมาใช้ประโยชน์สูงสุด เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางไปที่ใดก็จะต้องใช้จ่าย เป็นค่าอาหาร ซื้อผลิตภัณฑ์พื้นเมือง หรือหากพักแรมก็ต้องใช้จ่ายเป็นค่าที่พัก เงินที่จ่ายออกไปนี้จะไม่ตกอยู่เฉพาะกับโรงแรมแต่จะกระจายออกไปสู่เกษตรกรรายย่อยต่าง ๆ เมื่อหัตถกรรมพื้นเมืองขายเป็นของที่ระลึก ก็จะมีการนำวัสดุพื้นบ้านมาประดิษฐ์เป็นของที่ระลึก แม้จะเป็นรายได้เล็กน้อย แต่เมื่อรวมกันเป็นปริมาณมากๆ ก็เป็นรายได้สำคัญ ซึ่งส่งผลต่อการกระตุ้นการผลิตหรือที่เรียกว่า ผลของตัวทวีคูณ (multiplier effect) ทางการท่องเที่ยวซึ่งอยู่ในลักษณะที่สูงมากเมื่อเทียบกับการผลิตสินค้าหรืออุตสาหกรรมอื่น ๆ

6. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ไม่มีขีดจำกัดในการจำหน่ายอาจเรียกได้ว่าเป็น Limitless Industry เมื่อเปรียบเทียบกับอุตสาหกรรมอื่น ๆ จากสถิติที่ผ่านมา จำนวนนักท่องเที่ยวนานาชาติของโลกได้มีปริมาณที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วกล่าวคือ เมื่อปี พ.ศ. 2502 นักท่องเที่ยวนานาชาติทั่วโลกมีจำนวนเพียง 81,340 คน/ปี และได้เพิ่มขึ้นเป็น 7,192,145 คน/ปี ในปี พ.ศ. 2539 (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2539) นักวิชาการทางการท่องเที่ยวเชื่อว่าปริมาณการท่องเที่ยวที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นผลจากการขนส่ง ที่สามารถขนส่งผู้โดยสารได้จำนวนมาก ทำให้ค่าใช้จ่ายในการเดินทางถูกลงการเดินทางท่องเที่ยวจึงมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มผู้มีรายได้สูงเท่านั้น การท่องเที่ยวถือได้ว่าเป็นเรื่องของความพึงพอใจของแต่ละบุคคล องค์การสหประชาชาติประกาศว่า "การเดินทางท่องเที่ยวเป็นสิทธิมนุษยชนอย่างหนึ่ง ที่รัฐพึงสนับสนุน"

7. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไม่มีขีดจำกัดในเรื่องการผลิต เพราะไม่ต้องพึ่งดินฟ้าอากาศเหมือนการเกษตรอื่น ๆ ผลผลิตของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่เสนอขายให้แก่นักท่องเที่ยวคือ ความสวยงามของธรรมชาติ หาดทรายชายทะเล ป่าไม้ ภูเขา สภาพอากาศ และสิ่งที่มีมนุษย์ก่อสร้างขึ้น เช่น พระบรมมหาราชวัง วัดวาอาราม โบราณสถาน อาคารบ้านเรือนในท้องถิ่น ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีความเป็นอยู่ของประชาชน เช่น ตลาดน้ำ ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น

8. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวช่วยสนับสนุนฟื้นฟู อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว สังคมไทยเป็นสังคมของชาติเก่าแก่สืบเนื่องมาเป็นพันปี จึงมีวัฒนธรรมระเบียบประเพณี นาฏศิลป์ การละเล่น ฯลฯ ที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นเป็นมรดกตกทอด ที่ควรแก่การนำออกเผยแพร่ฟื้นฟู และอนุรักษ์ไว้

9. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวจะมีบทบาทในการสร้างสรรค์ความเจริญไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ เมื่อเกิดการเดินทางท่องเที่ยวจากภูมิภาคหนึ่งไปยังภูมิภาคหนึ่งไม่ว่าจะเป็นคนไทยหรือคนต่างประเทศที่ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะได้ช่วยสร้างสรรค์ให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ในท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น โรงแรม กัศตาการ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งก็จะต้องมีผู้ลงทุนในหลาย ๆ ลักษณะเป็นการสร้างความเจริญให้แก่ท้องถิ่นเหล่านั้น

10. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นมาตรการที่ช่วยส่งเสริมความปลอดภัย และความมั่นคงให้แก่พื้นที่ที่ได้รับการพัฒนา

11. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีส่วนช่วยเสริมสร้างสันติภาพสัมพันธไมตรี และความเข้าใจอันดีด้วยเป็นหนทางที่มนุษย์ต่างสังคมได้พบปะทำความรู้จัก และเข้าใจกัน

แนวคิดในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2538) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า หมายถึงการเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาชื่นชม และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคมวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ จากนิยามดังกล่าว นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะเป็นกลุ่มผู้เดินทางที่แสวงหาสิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมต่าง ๆ ที่ให้ประสบการณ์ที่หลากหลายให้มากขึ้น
2. ประสบการณ์จากการได้ไปเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและ/หรือประสบการณ์ที่ได้สัมผัสวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของสังคมที่มีความแตกต่างจากที่ตนอยู่
3. โอกาสที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับลักษณะทางธรรมชาติวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างในแต่ละพื้นที่
4. การอนุรักษ์สภาพธรรมชาติและสมบัติทางวัฒนธรรมในพื้นที่ที่ไปชม

นอกจากนี้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2539) ยังได้เสริมแนวคิดและความหมายเพิ่มเติมไปอีกว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (ecotourism) เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนหมายถึง การท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจโดยการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การท่องเที่ยวมีความมั่นคงยั่งยืนอยู่คู่สังคมมนุษย์ และก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ฉะนั้นแนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงไม่ใช่เพียงการท่องเที่ยวเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่มุ่งเสนอขายสินค้า หรือบริการทางการท่องเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวอย่างเดียว หากยังมุ่งประสานผลประโยชน์ทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอีกด้วย จึงนับได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้การท่องเที่ยวพัฒนาไปอย่างมีประสิทธิภาพ จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีจุดมุ่งหมายหลัก ในการสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นระหว่างกระแสพัฒนาทางเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องช่วยกันส่งเสริมเพื่อให้การท่องเที่ยวบรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าว ทั้งนี้จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือสนับสนุนส่งเสริมจากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การท่องเที่ยวทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายเอกชน ซึ่งทุกฝ่ายต่างก็มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริม การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กล่าวคือ เสนอทางเลือกใหม่ในการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและวัฒนธรรม ที่แปลกใหม่แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งสามารถสร้างรายได้เข้าสู่ประเทศและสร้างความพอใจ ให้แก่ประชาชนเจ้าของท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันก็ปกป้องรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และ สภาพแวดล้อมทางการท่องเที่ยวให้คงอยู่คู่สังคมมนุษย์นานที่สุดเท่าที่จะนานได้ นักศึกษา สาขาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อมรุ่นที่ 21 (2538) ได้ชี้แจงแนวคิดการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เกี่ยวกับองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยสรุปว่าจะต้องมีองค์ประกอบ ที่สำคัญหลัก ๆ ดังนี้

1. จะต้องมีผลกระทบต่อชนน้อยที่สุด (less impact) ต่อธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมตลอดจนวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น เช่น การออกแบบสิ่งก่อสร้างต้องมีสีที่กลมกลืน กับธรรมชาติ
  2. ต้องมีการให้ความรู้กับนักท่องเที่ยว (knowledge) โดยสื่อต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและได้รับความเพลิดเพลิน การสร้างจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์ และ ช่วยลดผลกระทบต่าง ๆ ที่อาจจะมิต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
  3. ให้ประชาชนในท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์ (local benefit) จากการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจ้างงาน การบริการ การขายอาหาร การขายของที่ระลึก เป็นต้น
  4. ประชาชนในท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วม (local participation) ตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจ การจัดการ เพื่อให้คนในท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจ และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ
- วายเคอร์เนส กรู๊ป (2537) ได้ย้ำถึงความหมายในตนเองเดียวกันว่า หมายถึง การท่องเที่ยวที่มีนิเวศวิทยาเป็นรากฐานหรือการท่องเที่ยวที่มีธรรมชาติเป็นรากฐานที่มั่นคง และนอกจากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะเป็นการท่องเที่ยวโดยปกติแล้วยังจะช่วยเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ ในคุณลักษณะทางวิทยาศาสตร์และนิเวศวิทยา ของจุดสนใจทางธรรมชาติอีกด้วย หมายความว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เน้นในเรื่อง
1. คำนึงถึงคุณค่าทางธรรมชาติและยอมรับว่าจุดประสงค์ของอุทยานแห่งชาติ เพื่อการอนุรักษ์พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ และสภาพภูมิทัศน์

2. ส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวให้ยั่งยืนตลอดไป ทั้งทางด้านนิเวศ และวัฒนธรรม

3. ส่งเสริมและกระตุ้นให้มีการอนุรักษ์ และการลงทุนโดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติและ วัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการท่องเที่ยว

4. พัฒนาจิตสำนึก ความรับผิดชอบของประชาชนในด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

5. ให้การศึกษาและจูงใจนักท่องเที่ยวให้มีส่วนร่วม และรู้ซาบซึ้งถึงคุณค่า ของทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม

วลีพื้นฐาน สถิติยุทธการ, ลำปาง หิรัญบุรณะ และพยอม ธรรมบุตร (2538) ได้อธิบาย ถึงลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Nature Base) ทั้งในด้านความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านสภาพภูมิศาสตร์ และด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี โดยจะต้องยึดหลักสำคัญที่ว่าต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ วัฒนธรรมเหล่านั้นไว้ให้ดีที่สุดเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

2. การท่องเที่ยวทุกประเภทจะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainability management) ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมทุกประเทศ และทุกท้องถิ่น จำเป็นต้อง พยายามจัดการการท่องเที่ยวของตน โดยไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม หรือให้กระทบ น้อยที่สุด

3. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องให้การศึกษาทั้งต่อนักท่องเที่ยว และประชากรใน ท้องถิ่น (Inclusive of social and cultural aspects) เป็นการศึกษาที่โครงการจะหยั่งรากลึกกลงใน จิตสำนึกของแต่ละคนให้ตระหนักถึงความจำเป็นและความสำคัญอย่างยิ่งยวดในอันที่จะทะนุถนอม ไร่ซึ่งสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเราตลอดจนวัฒนธรรมของท้องถิ่น

4. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เน้นการจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งประชาชนในพื้นที่จะต้องมี ส่วนร่วมในการวางแผนการตัดสินใจ และสามารถได้รับผลประโยชน์จากกำไรของการท่องเที่ยว (Benefit and involvement of local people) และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะเป็นกุญแจสำคัญใจไป ผู้การกระจายรายได้

5. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จากมุมมองเชิงตลาดมีจุดเน้นที่ว่าผลิตภัณฑ์คือทัวร์ต่าง ๆ นั้นจะต้องเป็นทัวร์ที่มีลักษณะครบตามเกณฑ์ที่กล่าวมาแล้วในข้อ 1 - 4 มิใช่การนำเอาชื่อ Ecotourism ไปติดบนผลิตภัณฑ์เดิมเท่านั้น(Product authentic)

6. ความพอใจของนักท่องเที่ยวนับเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Tourist satisfaction) นักท่องเที่ยวที่พอใจจึงจะกลับมาเที่ยวอีก กิจกรรมที่บริษัททัวร์เสนอต่อนักท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์จะต้องเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับความคาดหวังของนักท่องเที่ยว

นกวรรณ ฐานะกาญจน์ (2541) ได้กล่าวถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่ามีหลากหลายรูปแบบ แต่ทั้งหมดอาศัยธรรมชาติหรือวัฒนธรรมที่ปรากฏดั้งเดิมเป็นทรัพยากรพื้นฐานรองรับกิจกรรม โดยจะเน้นเรื่องของการเรียนรู้และได้รับประสบการณ์เกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นหลัก เช่น การเดินป่า (hiking/trekking) กิจกรรมศึกษาธรรมชาติ (nature study) กิจกรรมถ่ายรูปธรรมชาติและเสียงธรรมชาติ (nature photography, video taping and sound of nature audio taping) กิจกรรมดูนก (bird watching) กิจกรรมศึกษา / เที่ยวถ้ำ (cave exploring / visiting) กิจกรรมศึกษาท้องฟ้าและดาราศาสตร์ (sky interpretation) กิจกรรมล่องเรือศึกษาธรรมชาติ (boat sightseeing) กิจกรรมพายเรือลักษณะต่าง ๆ (canoeing, kayaking, rowboating) กิจกรรมแล่นเรือใบ (sailing) กิจกรรมดำน้ำชมปะการังน้ำตื้น (snorkeling) กิจกรรมดำน้ำลึก (skin or scuba diving) และกิจกรรมศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว

กิจกรรมการท่องเที่ยวอีกประเภทหนึ่งที่อาศัยธรรมชาติเป็นส่วนสำคัญในการประกอบกิจกรรมเช่นกัน แต่มีได้เน้นถึงประสบการณ์หรือการเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติมากขึ้น จัดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการได้ชื่นชมและสัมผัสธรรมชาติอย่างใกล้ชิด (appreciative recreational activities) และกิจกรรมท่องเที่ยวที่เน้นการผจญภัยและความตื่นเต้นท้าทายกับธรรมชาติ (adventurous recreational activities) เช่น กิจกรรมชมทิวทัศน์ธรรมชาติในบรรยากาศที่สงบ (relaxing) กิจกรรมขี่จักรยานตามเส้นทางธรรมชาติ (terrain/mountain biking) และกิจกรรมปีน / ไต่เขา (rock / mountain climbing) เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้สามารถสนับสนุนให้มีส่วนร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้ตามความเหมาะสม

แหล่งท่องเที่ยวแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มีศักยภาพในระดับดีส่วนใหญ่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ตั้งอยู่พื้นที่อนุรักษ์ตามกฎหมาย ได้แก่ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า และวนอุทยาน ภายใต้การดูแลของกรมป่าไม้ ในการวางแผนพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าว นอกจากจะต้องให้ความสำคัญกับผลกระทบต่อสภาพดั้งเดิมและเอกลักษณ์ของพื้นที่แล้ว จำเป็นที่จะต้องมีการกำหนดกิจกรรมที่สอดคล้อง ให้อยู่ในเงื่อนไขใน 5 ประการ คือ

1. สนับสนุนการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและยั่งยืน
2. เน้นความกลมกลืนและไม่ทำลายสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว
3. ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการ
4. ส่งเสริมการสร้างงาน สร้างอาชีพ และกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น
5. ใช้อุปกรณ์หรือวัสดุท้องถิ่นเป็นส่วนประกอบในการดำเนินการพัฒนา

อุทยานแห่งชาติกับการท่องเที่ยว

ดร.ชนิ เอ็มพันธ์ และสุรเชษฐ์ เขษรฐมาส (ม.ป.ป.) ได้อธิบายความหมายของอุทยานแห่งชาติว่าเป็นพื้นที่ที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งประกอบไปด้วยระบบนิเวศสำคัญที่เป็นตัวแทนของภาค ลักษณะเด่นตามธรรมชาติหรือทิวทัศน์งดงาม เป็นแหล่งของพืชพรรณและสัตว์ป่า ธรณีสัณฐาน และเป็นถิ่นที่อาศัยที่มีคุณค่าด้านวิทยาศาสตร์การศึกษาและนันทนาการ โดยไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพไปจากเดิม

สำหรับกรมป่าไม้ (ม.ป.ป.) ได้ให้ความหมายของอุทยานแห่งชาติไว้ว่าเป็นพื้นที่อันกว้างใหญ่ไพศาลมีทรัพยากรธรรมชาติสวยงามแปลกประหลาดเป็นที่อัครจรณ์เหมาะสำหรับการพักผ่อน มีคุณค่าทางการศึกษาเช่น แหล่งที่อยู่อาศัยของพืชสัตว์ป่าหายากหรือมีสิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะหรือวัฒนธรรม

การจัดตั้งอุทยานแห่งชาติมีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ

1. เพื่อรักษาทรัพยากรในพื้นที่ให้คงอยู่ในสภาพเดิมอย่างถาวรตลอดไป หรือเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพธรรมชาติ
2. เพื่อรักษาพื้นที่ที่มีความสวยงามเป็นพิเศษเอาไว้สำหรับใช้ประโยชน์ในด้านพักผ่อนหย่อนใจและพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว
3. เพื่อเป็นแหล่งในด้านการศึกษาค้นคว้าวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านธรรมชาติวิทยา

สำหรับในด้านบทบาทและความสำคัญของอุทยานแห่งชาติ เสรี เวชบุษกร (ม.ป.ป.) ตลอดจน ดร.ชนิ เอ็มพันธ์ และสุรเชษฐ์ เขษรฐมาส (ม.ป.ป.) ได้สรุปและให้ทรรศนะว่าอุทยานแห่งชาติสามารถนำประโยชน์มาสู่ชุมชนในภูมิภาคอย่างน้อย 14 ประการ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. อุทยานแห่งชาติช่วยสร้างความมั่นคงด้านอุทกวิทยา ป่าไม้และพืชคลุมดินธรรมชาติ ทำหน้าที่คล้ายกับเป็น “ฟองน้ำ” ช่วยดูดน้ำฝนและควบคุมการไหลบ่าของน้ำตามผิวดินรากของต้นไม้ที่ซ่อนไขไปตามชั้นดินจะทำให้หน้าฝนสามารถซึมลงสู่ดินได้อย่างเต็มที่ผิวดินที่ไม่มีป่าหรือต้นไม้ ซึ่งเท่ากับเป็นการลดปริมาณของน้ำที่ไหลบ่าตามผิวดิน จึงส่งผลให้มีปริมาณของน้ำที่ไหลบ่าตามผิวดินมีปริมาณน้ำไหลตามลำธารอยู่สม่ำเสมอทุกฤดูกาลไม่เว้นแม้แต่ฤดูแล้ง ในบางกรณีบทบาทและความสำคัญด้านอุทกวิทยานี้อาจให้ประโยชน์แก่ชุมชนมหาศาล มีมูลค่าคิดเป็นพันล้านบาทต่อปี

2. อุทยานแห่งชาติช่วยคุ้มครองรักษาดิน ดินในเขตร้อนอย่างประเทศไทยเสื่อมคุณภาพอย่างรวดเร็วอันเนื่องมาจากการชะล้างและการเผาไหม้ของธาตุอาหารตามผิวดิน ดังนั้นการป้องกันรักษาป่าไม้และพืชคลุมดินตลอดจนถึงก้านของต้นไม้ที่ตกหล่นตามธรรมชาติจะสามารถอนุรักษ์

ขีดความสามารถในการผลิตของพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ช่วยป้องกันการถล่มทลายของดินที่อาจมีอันตรายต่อชีวิต ช่วยสร้างความคงทนให้ชายฝั่งทะเลและฝั่งแม่น้ำ ช่วยป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดกับแนวปะการังและการประมงชายฝั่งอันเกิดจากการทับถมของตะกอน

3. อุทยานแห่งชาติช่วยควบคุมสภาพภูมิอากาศ เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่าป่าธรรมชาติที่ไม่ถูกรบกวนจะช่วยทำให้ฝนตกในบริเวณใกล้เคียงอย่างสม่ำเสมอ โดยการคายความชื้นกลับไปสู่บรรยากาศ และเรือนยอดของต้นไม้มีส่วนช่วยให้บรรยากาศแปรปรวนจนทำให้เกิดฝน ซึ่งสิ่งนี้มีความสำคัญทำให้ฝนตกในช่วงฤดูแล้งและเป็นผลดีต่อการเกษตรมากยิ่งขึ้นกว่าลมมรสุมตามปกติ นอกจากนี้การที่มีป่าปกคลุมยังช่วยให้อุณหภูมิประจำถิ่นอยู่ในระดับต่ำซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการเกษตร การคายน้ำ และการขาดแคลนน้ำจะต่ำลง และทำให้คนท้องถิ่นได้รับอากาศค่อนข้างเย็นสบาย ไม่ร้อนจนเกินไป

4. อุทยานแห่งชาติช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติชนิดที่ทดแทนได้รวมทั้งผลผลิตทางชีวภาพภายใต้สภาพตามธรรมชาติเกิดขึ้นโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และโดยทั่วไปให้ผลผลิตสูงกว่ารูปแบบอื่น ๆ ที่มนุษย์สร้างหรือทำขึ้น เช่น เนื้อไม้ของป่าต่าง ๆ ฯลฯ ปริมาณ และคุณภาพของผลผลิตเหล่านี้จะแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทของพื้นที่อนุรักษ์ อย่างไรก็ตามอุทยานแห่งชาติมิได้ประกาศจัดตั้งขึ้นเพื่อการนำผลผลิตจากพื้นที่มาใช้ประโยชน์โดยตรง แต่ต้องการเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของความสามารถในการผลิตของอุทยานแห่งชาติกับพื้นที่ที่ใช้ในการผลิตที่มนุษย์จัดสร้างขึ้นเอง เช่นสวนป่า เป็นต้น

5. เป็นแหล่งคุ้มครองรักษาทรัพยากรพันธุกรรม มนุษย์ใช้ประโยชน์จากพืชป่าและสัตว์ป่าจำนวนหลายชนิดพันธุ์ เพื่อนำมาเป็นอาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม และข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ และนักวิทยาศาสตร์เชื่อกันว่า ยังมีชนิดพันธุ์พืชป่าและสัตว์ป่าที่มีศักยภาพสามารถอยู่ได้หรือปรับปรุงพันธุ์ให้ดีขึ้นได้ อาจจำเป็นจะต้องมีการผสมพันธุ์กับชนิดพันธุ์ของพืชป่าหรือสัตว์ป่าบ้าง คุณค่าของทรัพยากรพันธุกรรมมีคุณค่าต่อมนุษย่มากมายทั้งในระยะสั้น และระยะยาว ซึ่งทั้งหมดนี้คือเหตุผลที่จะต้องมีการสงวนรักษาแหล่งธรรมชาติให้คงอยู่ต่อไปเพื่อรอการศึกษาค้นคว้าทดลอง ก่อนที่จะนำทรัพยากรพันธุกรรมในเขตอุทยานแห่งชาติไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษยในอนาคต

6. เป็นแหล่งอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ เช่นเดียวกับทรัพยากรพันธุกรรม อุทยานแห่งชาติจัดว่าเป็นแหล่งที่มีทรัพยากรทางชีวภาพที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยในประเทศและทั่วโลก เพราะอุทยานแห่งชาติจัดว่าเป็นแหล่งของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และปลาหลากหลายชนิด รวมทั้งที่เป็นถิ่นที่อาศัยตามธรรมชาติ ซึ่งทั้งพืชและสัตว์ชนิดต่าง ๆ สามารถเข้ามาหลบภัยและมารวมตัวกันสร้างเป็นระบบนิเวศที่สำคัญต่อความอยู่รอดของมนุษย์

7. อุทยานแห่งชาติเป็นแหล่งสนับสนุนด้านการท่องเที่ยว พื้นที่อุทยานแห่งชาติทุกแห่งมีศักยภาพที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งนันทนาการและการท่องเที่ยว หากอุทยานแห่งชาติใดได้รับการวางแผนพัฒนาด้านการท่องเที่ยวและนันทนาการ ก็จะส่งผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจต่อชุมชนท้องถิ่นอย่างมากทีเดียว สำหรับในระดับชาติการท่องเที่ยวจะเป็นการนำเงินตราต่างประเทศมาสู่ประเทศเป็นจำนวนมากและในระดับท้องถิ่นการท่องเที่ยวและนันทนาการจะช่วยเป็นตัวกระตุ้นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องมากมายเช่น การโรงแรม ร้านอาหาร ระบบการขนส่งของที่ระลึก เครื่องแกะสลัก และบริการนำเที่ยว

8. เป็นแหล่งอำนวยความสะดวกด้านนันทนาการ ชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ สามารถได้รับประโยชน์จากสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทต่าง ๆ ซึ่งจัดบริการโดยอุทยานแห่งชาติ และประโยชน์ด้านนันทนาการนี้จะมีคุณค่ามากขึ้น ถ้าหากแหล่งนันทนาการธรรมชาติในบริเวณใกล้เคียงมีอยู่น้อย หรือไม่มีอยู่เลย

9. เป็นแหล่งการจ้างงาน นอกจากอุทยานแห่งชาติจะสามารถรับคนเข้ามาทำงานเป็นเจ้าหน้าที่หรือลูกจ้างเป็นจำนวนพอสมควร อุทยานแห่งชาติยังสามารถทำให้เกิดการจ้างงานในท้องถิ่นตามมาอีกด้วยอย่างเช่น การจ้างงานเกี่ยวกับบริการต่าง ๆ การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว การปรับปรุง และสร้างถนนหนทาง และการจ้างงานเป็นไกด์ หรือผู้นำทางเป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประโยชน์ดังกล่าวจะเห็นได้ชัดเจนขึ้น หากภูมิภาคหรือท้องถิ่นที่อุทยานแห่งชาติตั้งอยู่เป็นพื้นที่หรือเขตที่มีผลผลิตด้านการเกษตรค่อนข้างต่ำ หรือมีคุณค่าทางการเกษตรน้อย

10. เป็นแหล่งค้นคว้าวิจัยและติดตามผล อุทยานแห่งชาติทุกแห่งสามารถใช้เป็นห้องปฏิบัติการตามธรรมชาติ เพื่อให้ผู้สนใจเข้าไปศึกษาวิจัยหรือทดลองทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์ กายภาพชีวภาพ และสังคมตลอดจนการวิจัยเปรียบเทียบระหว่างอุทยานแห่งชาติกับพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์เพื่อวัตถุประสงค์อื่น ๆ ซึ่งผลของการศึกษาวิจัยเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และยังเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของภูมิภาค และของประเทศโดยรวมด้วย

11. เป็นแหล่งให้ความรู้และการศึกษา อุทยานแห่งชาติจัดว่าเป็นสถานที่ที่มีคุณค่าต่อการศึกษาของคนทุกกลุ่มได้แก่ผู้มาเยือน นักท่องเที่ยว นักเรียน และนิสิตนักศึกษาเกี่ยวกับสาขาวิชาเฉพาะเช่น ชีววิทยา นิเวศวิทยา ธรณีวิทยา ภูมิศาสตร์ และเศรษฐกิจสังคม ฯลฯ เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ และสามารถจัดเป็นค่ายเพื่อให้นักศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาหรือการอนุรักษ์ นอกจากนี้ประโยชน์ดังกล่าวยังเกิดกับคนส่วนใหญ่ในท้องถิ่นด้วยเช่นกัน

12. อุทยานแห่งชาติสามารถช่วยรักษาคูณภาพสิ่งแวดล้อม ประชากรที่อาศัยอยู่ใกล้กับอุทยานแห่งชาติมักจะได้รับผลประโยชน์อย่างชัดเจนจากการที่มีสิ่งแวดล้อมซึ่งให้คุณค่าแก่ชีวิต

เช่น อุทยานแห่งชาติสร้างความสวยงามร่มรื่น และช่วยดูดซับมลพิษต่างๆ ตลอดจนเป็นแหล่งสงบเงียบต่างไปจากสิ่งแวดล้อมแบบอื่น ๆ จะเห็นว่ามูลค่าของที่ดินที่อยู่ติดกับอุทยานแห่งชาติมีราคาสูงขึ้นถ้าคนภายนอกเข้ามาปลูกบ้านตากอากาศในบริเวณดังกล่าว นอกจากนี้การพัฒนา รีสอร์ทหรือโรงแรม มีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้นเพราะคุณภาพของสิ่งแวดล้อมรอบอุทยานแห่งชาติเป็นตัวดึงดูดการลงทุน

13. อุทยานแห่งชาติช่วยรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อม การมีอุทยานแห่งชาติจะเป็นตัวช่วยรักษาสมดุลของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ใกล้เคียงและภูมิภาคเพราะอุทยานแห่งชาติเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย และขยายพันธุ์ของสัตว์ป่านานาชนิด ตัวอย่างเช่น ประชากรนกจะช่วยควบคุมแมลง และโรคที่มีผลร้ายต่อพื้นที่เกษตรที่อยู่รอบ ๆ ค้างคาว นก และผึ้งในป่าธรรมชาติจะช่วยให้มีการผสมเกสรดอกไม้ของเกษตรกรที่อยู่ใกล้เคียงเป็นต้น

14. เป็นแหล่งสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ประชากรในภูมิภาค แม้จะไม่สามารถวัดหรือประเมินกันอย่างชัดเจนได้ แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าอุทยานแห่งชาติสร้างความภูมิใจแก่คนในภูมิภาคและท้องถิ่นเช่น การบริจาคตrophy หรือวัสดุอุปกรณ์อื่น ๆ เพื่อบำรุงรักษาอุทยานแห่งชาติโดยบุคคล หรือหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งให้เห็นว่าคนเหล่านั้นมีความยินดี และพึงพอใจในสมบัติมีส่วนร่วมในภูมิภาคของตน เป็นต้น

ความสำคัญ และประโยชน์ของอุทยานแห่งชาติดังกล่าวข้างต้น แม้จะเห็นเป็นรูปธรรมมากน้อยแตกต่างกัน หรือเกิดขึ้นในช่วงเวลาแตกต่างกัน หรือติดอยู่กับคนแตกต่างกัน แต่เป็นถึงสะสมเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ จนทำให้คุณค่ารวมที่มีต่อภูมิภาค และท้องถิ่นอยู่ในระดับสูงอย่างไรก็ดีประโยชน์ทั้ง 14 ข้อ อาจไม่สามารถได้รับพร้อมกันทั้งหมดจากอุทยานแห่งชาติแต่ละแห่ง ประโยชน์บางข้ออาจเกิดขึ้นในทันทีทันใดที่มีการประกาศจัดตั้งอุทยานแห่งชาติขึ้น ในขณะที่ประโยชน์บางอย่างจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีมาตรการในการจัดการที่ถูกต้องและเหมาะสมเท่านั้น

ดร.ชนัน และสุรเชษฐ์ เชนฐุมมาส (ม.ป.ป.) ได้อธิบายถึงการแบ่งเขตการจัดการอุทยานแห่งชาติว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของการจัดการอุทยานแห่งชาติ การจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตต่าง ๆ จะทำให้เกิดความสะดวกในการบริหารและการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะการแบ่งเขตพื้นที่เป็นกระบวนการกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์อุทยานแห่งชาติให้สอดคล้องกับสภาพและศักยภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม และใช้เป็นแนวทางในการควบคุมกิจกรรมการจัดการ โดยปกติการแบ่งเขตพื้นที่จะกระทำควบคู่ไปกับการวางแผนและผลลัพธ์ของการแบ่งเขตนี้ก็จะปรากฏเป็นแผนที่พร้อมระบุความหมายและกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์อย่างชัดเจน

เขตการจัดการของอุทยานแห่งชาติโดยทั่วไปจะมี 3 เขต แต่บางพื้นที่อาจต้องแบ่งมากกว่า 3 เขตก็ได้ ขึ้นอยู่กับความจำเป็นและความเหมาะสม

1. เขตบริการ (service zone) หรืออาจเรียกว่า เขตการใช้ประโยชน์อย่างเข้มข้น (intensive use zone) หมายถึง เขตที่แบ่งไว้เพื่อการพัฒนาสิ่งก่อสร้าง และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ ได้แก่ อาคารสถานที่เพื่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ เช่น ที่ทำการ บ้านพัก โรงเก็บพัสดุครุภัณฑ์ โรงเรียนสำหรับสาธารณูปโภคสาธารณูปการ เป็นต้น สิ่งอำนวยความสะดวกของนักท่องเที่ยว เช่น ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ที่พักแรมที่เป็นอาคารบ้านพัก ร้านอาหาร ลานจอดรถ ห้องสุขา ฯลฯ ปกติแล้วพื้นที่หรือบริเวณที่เหมาะสมสำหรับเขตบริการควรเป็นบริเวณที่อยู่ใกล้กับเส้นทางคมนาคมหลักหรือสามารถเข้าออกได้สะดวกมีความลาดชันค่อนข้างต่ำอยู่ใกล้แหล่งน้ำและควรเป็นบริเวณที่สภาพธรรมชาติเสื่อมโทรม หรือถูกทำลายไปแล้ว อุทยานแห่งชาติหนึ่ง ๆ อาจกำหนดให้มีเขตบริการเพียงจุดเดียว หรือหลายจุดก็ได้ขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่และปริมาณการใช้ประโยชน์ แต่ควรมีพื้นที่รวมกันไม่เกินร้อยละ 5 ของพื้นที่

2. เขตนันทนาการ (recreation zone) หมายถึง เขตที่รวมเอาสิ่งที่น่าสนใจ หรือจุดสนใจต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ ไว้เข้าด้วยกันเช่น น้ำตก ถ้ำ แหล่งน้ำชายหาด จุดชมวิว ทางสะดวกเท่าที่จำเป็นแก่การเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการของประชาชนเท่านั้น เช่น ที่จอดรถ ห้องสุขา ตัวกลางสื่อความหมายธรรมชาติ เป็นต้น เขตนันทนาการนี้มีเนื้อที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับลักษณะเด่นของพื้นที่ว่ามีมากน้อยแค่ไหนและประชาชนมีความพอใจจะใช้ประโยชน์มากน้อยเพียงใด

3. เขตป่าเป็ลี่ยว (primitive zone) หรืออาจเรียกว่า เขตสงวนสภาพธรรมชาติ (environmental preservation zone) หมายถึง บริเวณที่มีสภาพสมบูรณ์ และมีความเปราะบางหรือเกิดผลกระทบได้ง่าย (หากให้มีการใช้ประโยชน์โดยไม่มีควบคุม) ตลอดจนเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ปกติจะไม่มีการอนุญาตให้มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกใด ๆ ทั้งสิ้นนอกจากจัดให้มีทางเท้าแบบง่าย ๆ ให้นักนันทนาการที่นิยมเดินป่าและศึกษาธรรมชาติได้เข้าไปใช้ในบางฤดูกาล เขตป่าเป็ลี่ยวนี้โดยมากจะมีเนื้อที่กว้างใหญ่ บางกรณีจะมีเนื้อที่ถึงร้อยละ 90 - 95 ของพื้นที่ทั้งหมด

ข้อมูลเกี่ยวกับอุทยานแห่งชาติแม่ปิ้ง

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

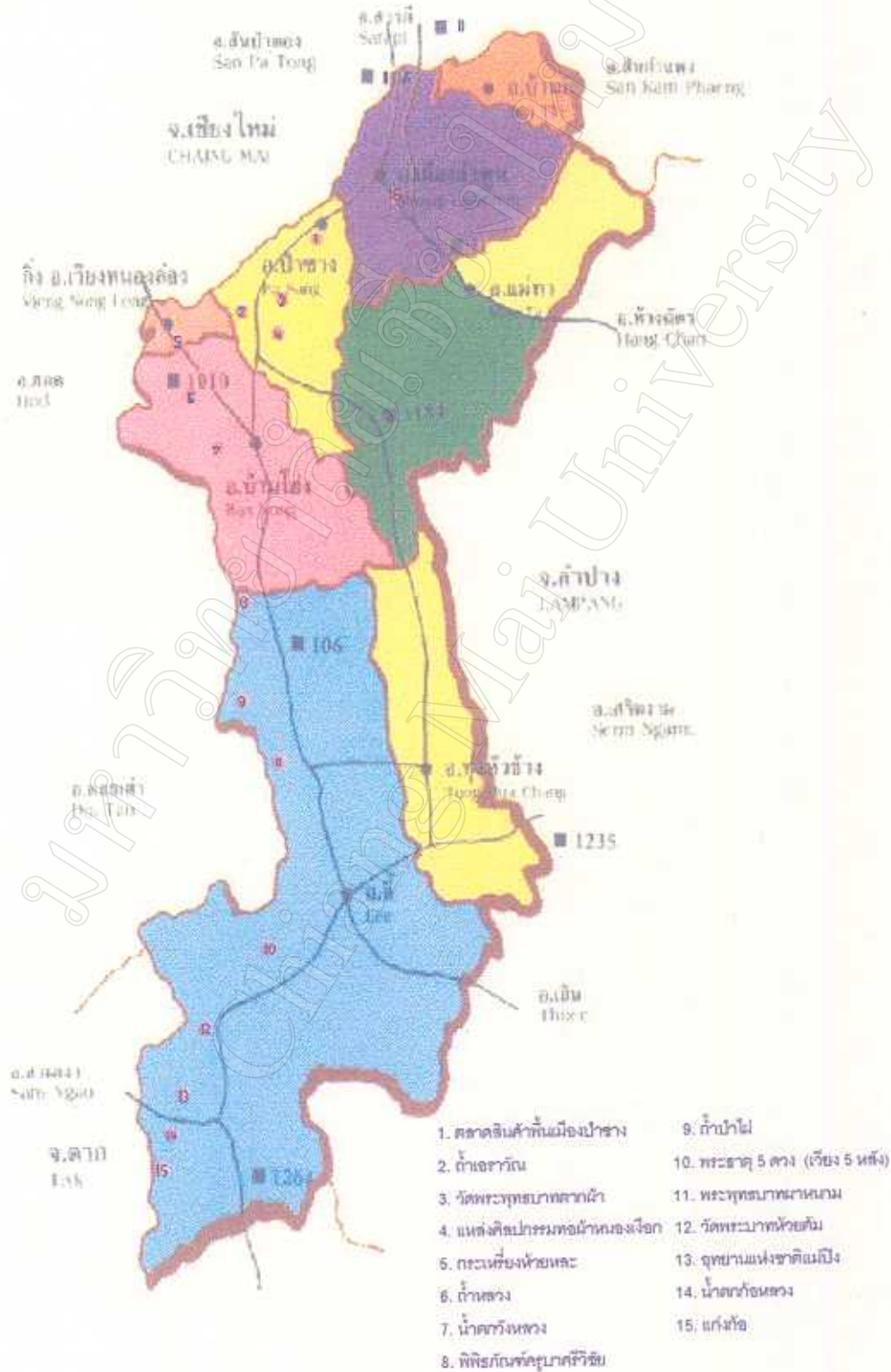
อุทยานแห่งชาติแม่ปิ้งตั้งอยู่ในพื้นที่ของสามจังหวัดได้แก่ จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ ตาก ซึ่งนอกจากความสมบูรณ์ด้านการท่องเที่ยวแล้ว ปัจจัยที่มีความสำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งที่ส่งผลให้การท่องเที่ยวในภูมิภาคนี้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว คือ สภาพการคมนาคมที่มีความสะดวก ประกอบกับระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานอื่น ๆ ก็มีความพร้อมที่จะรองรับนักท่องเที่ยวบริเวณทะเลสาบแม่ปิ้งได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมมากที่สุดแห่งหนึ่ง ในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากที่เข้าชมตั้งแต่เมื่อเปิดเขื่อนภูมิพลจะมีนักท่องเที่ยวมากที่สุดในเดือนเมษายนของทุกปี ซึ่งมีประมาณร้อยละ 25 ของจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งปี ปกตินักท่องเที่ยวจะมาในช่วงสุดสัปดาห์และวันหยุด (แผนแม่บทการจัดการพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่ปิ้ง, 2532)

เส้นทางคมนาคมไปยังอุทยานแห่งชาติแม่ปิ้ง

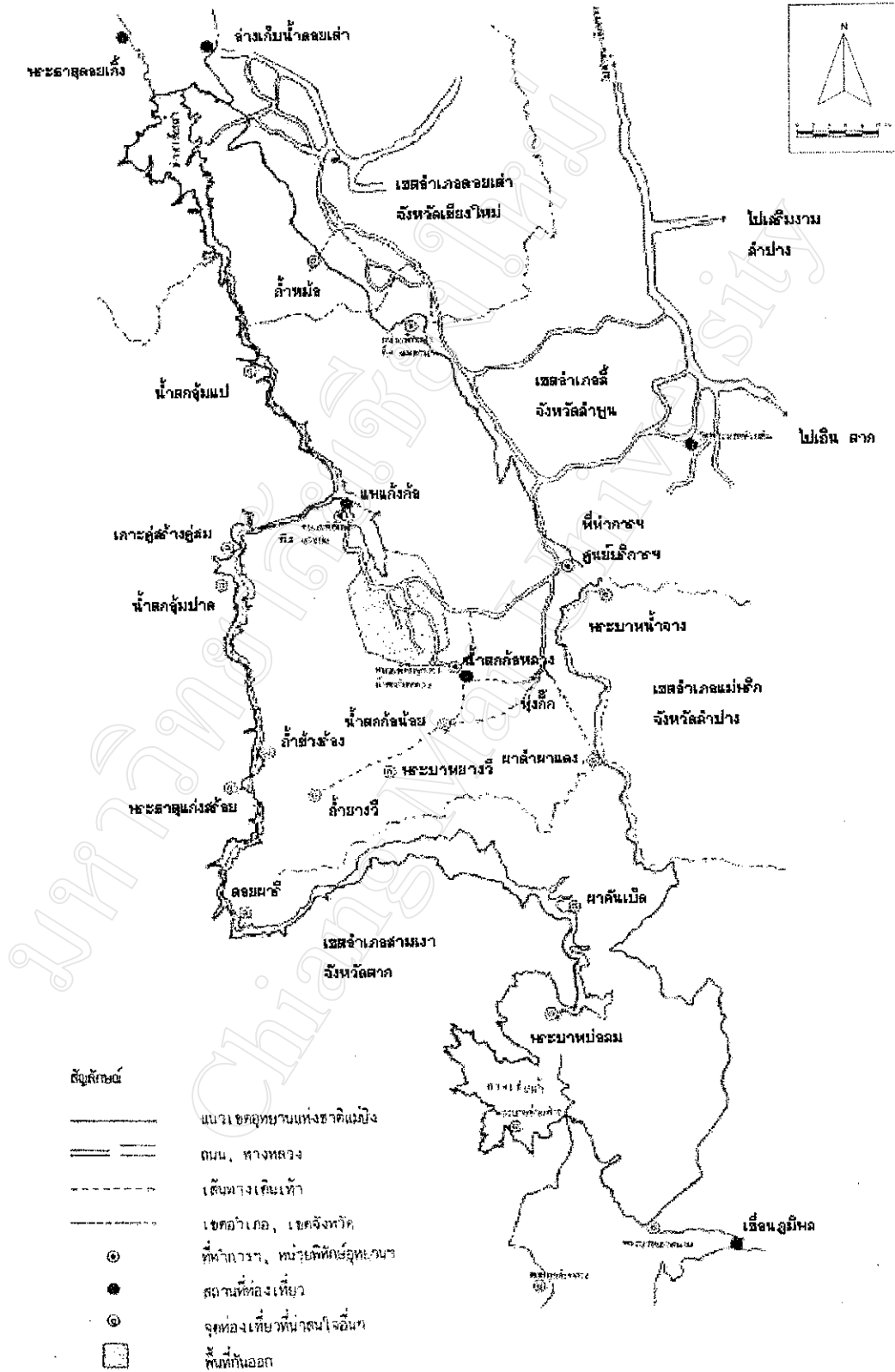
จากตัวจังหวัดเชียงใหม่ระยะทางประมาณ 155 กิโลเมตร โดยใช้เส้นทางหมายเลข 106 ผ่านอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เข้าเขตจังหวัดลำพูน ผ่านอำเภอป่าซาง อำเภอบ้านไธสง จนถึงอำเภอถ้ำ และจากอำเภอถ้ำเดินทางต่อมาทางด้านทิศใต้ไปอีกประมาณ 3 กิโลเมตร ประมาณหลักกิโลเมตรที่ 42 จะถึงทางแยกขวาตามถนนหมายเลข 1087 สายถ้ำ - ก้อ และถึงที่ทำการอุทยานแห่งชาติแม่ปิ้ง ประมาณหลักกิโลเมตรที่ 20 - 21 ซึ่งอยู่ฝั่งซ้ายของถนนสายนี้จนถึงสุดทางสายถ้ำ - ก้อ บริเวณหมู่บ้านก้อท่า รวมระยะทาง 36 กิโลเมตร (ภาพที่ 1)

ภายในอุทยานแห่งชาติแม่ปิ้ง ประกอบด้วยจุดท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งความงามตามธรรมชาติจำนวนมาก (ภาพที่ 2) ที่เป็นที่รู้จักกันดีของชาวลำพูน และจังหวัดใกล้เคียง ได้แก่ น้ำตกก้อหลวง ซึ่งเป็นน้ำตกหินปูนเกิดจากลำน้ำในห้วยแม่ก้อไหลผ่านหินดินดานเทาดำและหินดินทรายของหน้าผาที่มีความสูงต่างระดับลดหลั่นกันมามีน้ำไหลตลอดปี ทำให้บริเวณน้ำตกมีหินงอกหินย้อยมากมาย มีความงามตามธรรมชาติ น้ำตกแห่งนี้ห่างจากที่ทำการกลางประมาณ 20 กิโลเมตร รถยนต์สามารถเข้าถึงได้ ส่วนทางทิศตะวันตกของอุทยานฯ เป็นบริเวณอ่างเก็บน้ำที่มีทิวทัศน์สวยงามเหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจ ทางอุทยานฯ ได้จัดตั้งหน่วยพิทักษ์ (หน่วยที่ 2) ไว้ที่บริเวณแก่งก้อนี้ และจัดสร้างที่พักเรือนแพไว้บริการนักท่องเที่ยวจากจุดที่พักริเวณแก่งก้อ นักท่องเที่ยวสามารถนั่งเรือชมลักษณะภูมิประเทศ และสถานที่ที่น่าสนใจต่าง ๆ เช่น น้ำตกอุมแป น้ำตกอุมป่าด เกาะคู่สร้างคู่สม ผาเต่า ผาพระนอน ผาคันเบ็ด แก่งสร้อย อ้าแก่งสร้อย พระธาตุแก่งสร้อย พระบาทป่อลม และสามารถเดินทางเพื่อชมบริเวณภูมิพลได้ ส่วนทางตอนเหนือขึ้นไปจนถึงคอยเต่า ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติมีชื่อเสียงในหมู่นักท่องเที่ยวทั่วไป

แผนที่แสดงแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดลำพูน
เส้นทางสายตัวเมืองลำพูน – อุทยานแห่งชาติแม่งิ่

ภาพที่ 1 แสดงแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดลำพูน

ภาพที่ 2 แสดงแหล่งท่องเที่ยวของอุทยานแห่งชาติแม่งาน

ภายในทะเลสาบแม่ปิง บริษัทนำเที่ยวต่าง ๆ ได้จัดโปรแกรมนำเที่ยวโดยล่องเรือไปตามอ่างเก็บน้ำ ไปสิ้นสุดที่คอยเต่า จากนั้นจึงเดินทางต่อโดยรถยนต์สู่เมืองเชียงใหม่ สำหรับนักท่องเที่ยวที่รักธรรมชาติและการเดินทางที่ปลอดภัย - ทุ่งนางู ก็เหมาะที่จะประกอบกิจกรรมเดินป่า เนื่องจากมีลักษณะเป็นทุ่งหญ้าธรรมชาติอันกว้างใหญ่ ภูมิประเทศเป็นที่ราบเนินเขาปกคลุมด้วย ทุ่งหญ้าสลับป่าเต็งรัง มีทิวทัศน์ธรรมชาติที่สวยงาม เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าจำพวก เก้ง กวาง กระต่าย และไก่ป่า เป็นต้น สำหรับบริเวณที่เป็นจุดชมวิว ได้แก่ ห้วยถ้ำสามารถมองเห็นทิวทัศน์ ธรรมชาติบริเวณอ่างเก็บน้ำคอยเต่าได้อย่างสวยงาม ผาคำ - ผาแดง มีลักษณะเป็นหน้าผาสูง สภาพแวดล้อมเต็มไปด้วยป่าธรรมชาติ สามารถมองเห็นทิวทัศน์ได้ในระยะไกล สำหรับ แหล่งท่องเที่ยวประเภทถ้ำก็มีหลายแห่ง อาทิ ถ้ำยางวี เป็นถ้ำหินปูนขนาดใหญ่ มีหินงอกหินย้อย สวยงาม และมีค้างคาวอาศัยอยู่ด้วย บริเวณใกล้เคียงมีป่าสนเขาที่เรียกว่าป่าพระบาทยางวี เหมาะแก่ การอยู่ค่ายพักแรมของนักท่องเที่ยวที่รักธรรมชาติ

นอกจากจุดท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่กล่าวถึงแล้ว ภายในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง ยังมี เส้นทางเดินป่า (trail) กระจายอยู่เกือบทั่วพื้นที่ เส้นทางต่าง ๆ ดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นเส้นทางที่ ราษฎรใช้ในการเดินทางติดต่อระหว่างกลุ่มหมู่บ้านต่าง ๆ ตลอดเส้นทางเกือบทุกเส้น จะพบสภาพ ธรรมชาติลักษณะต่าง ๆ ที่ยังคงความงามอยู่ไม่น้อย

การหมุนเวียนในการแวะชมจุดท่องเที่ยวต่าง ๆ ภายในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่ปิง ส่วนใหญ่จะเริ่มจากเส้นทางคมนาคมสายลี้ - ก้อ แล้วแยกไปยังจุดท่องเที่ยวต่าง ๆ ของพื้นที่ อุทยานแห่งชาติดังกล่าวมาแล้ว เริ่มจากทางแยกจากถนนสาย 106 นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไป ชมศิลปวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของชาวกะเหรี่ยงหมู่บ้านห้วยดัม โดยเดินทางแยกไป ทางซ้ายมือของเส้นทาง ประมาณหลักกิโลเมตรที่ 6 ไปอีก 2 กิโลเมตร ก็จะถึงตัวหมู่บ้านและ วัดพระบาทห้วยดัม หากเดินทางไปตามเส้นทางสายลี้ - ก้อ บริเวณหลักกิโลเมตรที่ 20 - 21 ซึ่งเรียกว่าผาตบทางซ้ายมือจะเป็นที่ตั้งของที่ทำการอุทยานแห่งชาติ บริเวณนี้มีถึงอำนาจ ความสะดวกที่มีสภาพความพร้อมมากกว่าจุดอื่น ๆ จากผาตบไปอีกประมาณหลักกิโลเมตรที่ 23 แยกไปทางซ้ายมือเป็นระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร ก็จะถึงหน่วยพิทักษ์ฯ ที่ 3 ทุ่งก๊ก หากเดินทางต่อไปตามเส้นทางสายลี้ - ก้อ ประมาณหลักกิโลเมตรที่ 36 ก็จะถึงหมู่บ้านก้อ ซึ่งเป็น พื้นที่กันออกนอกแนวเขตอุทยานแห่งชาติแล้วตามกฎหมาย แยกไปทางซ้ายมืออีกประมาณ 10 กิโลเมตรก็จะถึงหน่วยพิทักษ์ฯ ที่ 1 (น้ำตกก้อหลวง) ซึ่งมีเส้นทางเดินเท้าไปถึงน้ำตกก้อน้อย ป่าพระบาทยางวีและถ้ำยางวีได้ จากหมู่บ้านคำบถก้อ เดินทางต่อไปอีกประมาณ 10 กิโลเมตร ก็จะถึงหน่วยพิทักษ์ฯ ที่ 2 (แก่งก้อ) จากบริเวณแก่งก้อนี้สามารถล่องเรือลงมาตามลำน้ำปิง เชื่อนภูมิพล โดยจะผ่านจุดท่องเที่ยวที่สวยงามทางธรรมชาติ หรือจะล่องเรือขึ้นไปตามลำน้ำปิง สู่บริเวณอ่างเก็บน้ำคอยเต่าก็ได้

ประเภทและปริมาณนักท่องเที่ยว

อุทยานแห่งชาติแม่ปิงมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวหลายกลุ่มชั้นอายุ ส่วนใหญ่จะอยู่ในกลุ่มวัยรุ่นและวัยกลางคน ซึ่งมีทั้งนักท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่น และระดับภูมิภาคที่อยู่ในจังหวัดลำพูนและจังหวัดใกล้เคียง ซึ่งจะมีปริมาณนักท่องเที่ยวมากขึ้นอยู่กับช่วงวันหยุดเทศกาลและฤดูกาล ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวที่พักค้างแรมจะมาจากต่างอำเภอหรือต่างจังหวัด เนื่องจากไม่สะดวกที่จะเดินทางไปกลับ และจะเลือกวันหยุดที่ติดต่อกันหลายวัน ส่วนในฤดูกาลท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวมีปริมาณมากคือ ในช่วงฤดูหนาวถึงต้นฤดูฝน ในช่วงของกิจกรรมการท่องเที่ยวทางน้ำขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลซึ่งมีผลต่อปริมาณนักท่องเที่ยวอีกด้วย ซึ่งจากสถิติการรวบรวมข้อมูลนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง ตั้งแต่ปี พ.ศ.2523 ถึง 2540 เฉลี่ยปีละประมาณ 50,775 คน และมีแนวโน้มว่าจะมีปริมาณนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นทุกปี ทั้งนี้ปริมาณน้ำของน้ำในลำน้ำปิงในบริเวณแก่งก้อซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญก็ยังเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับจำนวนนักท่องเที่ยวในแต่ละปี ดังจะเห็นได้จากจำนวนนักท่องเที่ยวที่สูงขึ้นในปี 2532 และในปี 2539 (ตารางที่ 1)

ลักษณะการท่องเที่ยวในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง มีทั้งแบบไปกลับวันเดียว (day use) และพักค้างแรม การท่องเที่ยวแบบไปกลับวันเดียวส่วนใหญ่จะอยู่ในกลุ่มนักท่องเที่ยวระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาคใกล้เคียง สถานที่ท่องเที่ยวที่นิยมได้แก่ ที่ทำการอุทยานแห่งชาติแม่ปิง น้ำตกก้อหลวง และแก่งก้อ ในส่วนการพักค้างแรมนักท่องเที่ยวจะเลือกพักค้างแรมที่เรือนแพของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพบริการการท่องเที่ยวบริเวณลำน้ำปิงหรือที่เรียกว่าแก่งก้อ นอกจากนี้ยังมีบริเวณทุ่งกิ๊ก - ทุ่งนาง และบริเวณถ้ำยาววี ที่เหมาะสำหรับการพักแรมแบบตั้งเต็นท์ และประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเที่ยวชมศึกษาธรรมชาติ การส่องสัตว์ และแคมป์ปิ้ง เป็นต้น แต่ในหมู่บ้านก้อกลับไม่มีการให้บริการด้าน ที่พักแก่นักท่องเที่ยวแต่อย่างใด สำหรับการบริการขายอาหารและเครื่องดื่มภายในหมู่บ้านจะเป็นการซื้อขายให้กับชาวบ้านด้วยกันเอง แต่จะมีรายได้จากการขายนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยว ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติในฤดูท่องเที่ยว และส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวจะแวะรับประทานอาหารหรือซื้อสัมภาระที่ใช้ในการพักแรมจากร้านค้าในหมู่บ้าน เนื่องจากหมู่บ้านตั้งอยู่ในระหว่างเส้นทางท่องเที่ยวต่าง ๆ ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง

ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนท้องถิ่นกับกิจกรรมการท่องเที่ยว

เดิมพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่ปิงเป็นส่วนหนึ่งของป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่หาด และป่าแม่ก้อ การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่าของราษฎรท้องถิ่นดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และเพิ่มปริมาณขึ้นเรื่อย ๆ จากการใช้ประโยชน์เฉพาะในแง่การพักผ่อนหย่อนใจและการท่องเที่ยวมาเป็นการบุกรุกทำลายป่าและล่าสัตว์มากขึ้น ส่งผลให้ความอุดมสมบูรณ์โดยรวมของพื้นที่ป่าลดลง

ในขณะนั้นทางราชการได้ให้ความสนใจที่จะอนุรักษ์ผืนป่าบริเวณนี้เพิ่มมากขึ้นจึงได้ทำการสำรวจจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติแม่ปิงขึ้น ในปี พ.ศ.2524 และพบว่ามียาสูบเข้าไปตั้งบ้านเรือนและทำกินในพื้นที่มาก่อนแล้วเป็นเวลานาน แม้จะไม่ถูกต้องตามกฎหมายแต่ทางราชการได้ยอมรับในความเป็นชุมชนที่อยู่มาก่อน เนื่องจากบริเวณหมู่บ้านถือเป็นเขตชุมชนขนาดใหญ่ที่ราษฎรของชุมชนประกอบกิจกรรมดำรงชีพที่กระทบต่อการจัดการพื้นที่อุทยานแห่งชาติอย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ 1 จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้าไปในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 - 2540

ปี พ.ศ.	จำนวนนักท่องเที่ยว
2523	380
2524	1,561
2525	2,649
2526	4,361
2527	4,534
2528	3,089
2529	1,846
2530	12,163
2531	53,702
2532	115,719
2533	99,315
2534	66,456
2535	58,013
2536	59,196
2537	67,425
2538	118,076
2539	141,571
2540	103,885

ที่มา: สถิติการเข้าไปในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง

เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการป้องกันรักษาทรัพยากรของพื้นที่อุทยานแห่งชาติและเพื่อประสานการจัดการอุทยานแห่งชาติเข้ากับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น จึงจัดให้บริเวณนี้เป็นเขตการใช้ประโยชน์เพื่อวัตถุประสงค์พิเศษในแง่ของการจัดการ เพื่อจะได้วางแผนมาตรการควบคุมดูแล

พัฒนาชุมชน ในลักษณะที่เหมาะสมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและจัดให้เป็นบริเวณพื้นที่ที่กั้นออก
จากแนวเขตจัดตั้งซึ่งมีพื้นที่กั้นออกทั้งสิ้น 23,760 ไร่หรือ 38.02 ตารางกิโลเมตร (คณะวนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2532)

จากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานประจำปี 2540 ตำบลก้อทั้งหมดมีประชากร 2,145 คน
จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 489 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 19 - 50 ปี ปัจจุบัน
ชาวบ้านก้อส่วนใหญ่เพาะปลูกเพื่อยังชีพ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะได้ทำการเพาะปลูกข้าวโพดขาย
ให้กับพ่อค้าคนกลางบ้างก็ตามแต่ก็ทำรายได้ไม่มากนัก ครัวเรือนที่มีการประกอบอาชีพและ
มีรายได้เฉลี่ยเกิน 20,000 บาท/ปี มีเพียงร้อยละ 43 เท่านั้น นอกจากนั้นชาวบ้านก้อก็ยังเป็น
ชาวบ้านดั้งเดิมที่เคยทำอาชีพรับจ้างตัดไม้จากบริษัทสัมปทานไม้มาแต่ครั้งอดีต จึงทำให้วิชาการ
ทางการช่างและศิลปหัตถกรรมของหมู่บ้านแทบจะไม่ปรากฏเลย ดังนั้นเมื่อทางราชการห้ามทำการ
ตัดไม้หรือขายสิ่งประดิษฐ์ที่ทำจากไม้อย่างเด็ดขาดในปี พ.ศ.2532 เป็นต้นมาทำให้สถานะ
ทางเศรษฐกิจของชาวบ้านยิ่งประสบกับภาวะวิกฤติหนักขึ้นไปอีกหลังจากฤดูเพาะปลูกและ
เก็บเกี่ยวแล้วชาวบ้านบางคนก็กลับไปรับจ้างตัดไม้และล่าสัตว์ เนื่องจากต้องการรายได้มาจุนเจือ
ครอบครัวและไม่มีอาชีพเสริมอย่างอื่นจะทำ

สุรรัตน์ กฤษณะรังสรรค์ (2540) ได้เคยสอบถามชาวบ้านหลายคนเกี่ยวกับอาชีพตัดไม้
เดือนพบว่าไม่มีชาวบ้านคนใดชอบที่จะทำงานรับจ้างตัดไม้ถึงแม้จะได้รายได้ดีก็ตาม เนื่องจาก
เป็นงานที่ต้องเสี่ยงอันตรายจากการโดนจับกุมและเป็นงานหนักต้องใช้เวลาติดต่อกันหลาย ๆ วัน
จึงจะนำไม้ออกจากป่ามาจำหน่ายได้ แต่ที่ต้องทำเนื่องจากความต้องการรายได้มาจุนเจือครอบครัว
จะเห็นได้ว่าปัญหาเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญที่ชาวบ้านต้องเลือกประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย ซึ่งถ้า
ชาวบ้านมีโอกาสเลือกที่จะประกอบอาชีพสุจริตและสอดคล้องกับพื้นฐานความสามารถที่ชาวบ้าน
มีอยู่เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัวแล้วก็เป็นสิ่งที่น่าจะส่งเสริม การให้ชาวบ้าน
มีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง จะเป็นแนวทางหนึ่ง
ที่สามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้ อีกทั้งยังเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับนโยบายและแผนการพัฒนา
ด้านการท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติแม่ปิง ที่จะส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อลดผลกระทบ
ต่อระบบนิเวศของพื้นที่ โดยส่งเสริมให้ราษฎรท้องถิ่นมีรายได้จากการท่องเที่ยวในเขตอุทยาน
แห่งชาติ เช่น การนำเที่ยวป่า การล่องเรือ การขายของที่ระลึกต่าง ๆ (คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์, 2532) สิ่งเหล่านี้อาจจะเป็นทางเลือกที่ให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนบทบาทจากเป็น
ผู้ตัดไม้ ล่าสัตว์ มาเป็นมัคคุเทศก์นำนักท่องเที่ยวชม ธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ในเขต
อุทยานแห่งชาติแม่ปิง โดยอาศัยประสบการณ์ที่ตนมีอยู่แล้วให้เป็นประโยชน์ยังมีชาวบ้านบางส่วน
ที่อาศัยอยู่บนเรือนแพในลำน้ำปิงซึ่งอาชีพทำการประมงและบางส่วนประกอบอาชีพให้บริการ
ด้านการท่องเที่ยว ซึ่งในแต่ละปีจะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการเป็นจำนวนมาก กิจกรรมที่นิยม

คือ การตกปลา เล่นน้ำ การล่องแพชมทัศนียภาพสองฝั่งลำน้ำปิง รายได้ของชาวบ้านกลุ่มนี้เกิดจากการเก็บค่าบริการจากนักท่องเที่ยวที่เข้าพักเรือนแพและการบริการขายอาหาร เครื่องดื่ม ส่วนใหญ่จะเป็นอาหารที่หาได้จากท้องถิ่น เช่น ผลิตภัณฑ์จากการทำประมง ได้แก่ หอย ปลา และอาหารที่หาได้จากท้องถิ่นใกล้เคียง ซึ่งในแต่ละปีสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่น้อย หากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนให้ชาวแพกลุ่มนี้พัฒนาเรือนแพของตนเพื่อจัดเป็นที่พักบริการแก่นักท่องเที่ยวก็จะสามารถสร้างรายได้ให้แก่ ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งได้เช่นกัน

ในการศึกษาความต้องการในการเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่นจึงต้องพิจารณากิจกรรมให้เหมาะสมกับศักยภาพของสถานที่ท่องเที่ยว ประกอบกับลักษณะความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมของชาวบ้านท้องถิ่นให้สอดคล้องกับความสามารถของชุมชนท้องถิ่นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ ได้ โดยได้พิจารณาความพร้อมของประชาชนท้องถิ่นจากกิจกรรมดังกล่าว เช่นการเป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยวธรรมชาติ จำเป็นต้องมีความรู้ด้านสถานที่ท่องเที่ยวในเขตอุทยานแห่งชาติ ต้องมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และต้องได้รับอนุญาตประกอบธุรกิจนำเที่ยวตาม พ.ร.บ.ธุรกิจท่องเที่ยว และมัคคุเทศก์ พ.ศ.2535 สำหรับการให้บริการด้านยานพาหนะรับ-ส่ง การบริการด้านที่พัก การจัดบริการด้านอาหารและเครื่องดื่ม ประชาชนจำเป็นต้องมีเงินทุนหรือยานพาหนะที่ใช้ประกอบกิจกรรมนั้น ๆ ด้วย

สาระสำคัญเกี่ยวกับความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2538) ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติและ การมีส่วนร่วมของท้องถิ่นว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา ตั้งอยู่บนพื้นฐานของโลกทรรศน์ที่เน้นการบูดริคทรัพย์ากรธรรมชาติ สรรพสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติถูกมองว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ และมีค่าทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติคือสินค้ามีไว้สำหรับการพัฒนาและการใช้เพื่อการผลิต โดยมีการแสวงหากำไรสูงสุดเป็นเป้าหมายหลัก โลกทรรศน์แบบนี้ได้นำไปสู่การทำลายล้างโลกธรรมชาติอย่างกว้างขวางในระยะหลัง ๆ นี้เอง การล่มสลายของระบบนิเวศได้กระตุ้นให้บุคคลหลายกลุ่มหลายวงการเริ่มมองเห็นความจำเป็นของการอนุรักษ์ธรรมชาติ ในปัจจุบันการพัฒนาและการอนุรักษ์ได้กลายเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญมากขึ้นในกระบวนการวางแผนนโยบายและวางแผนของไทยแต่อย่างไรก็ตาม แนวคิดการอนุรักษ์ที่มาจากฝ่ายบริหารประเทศก็ยังคงเป็นแนวคิดที่แฝงไว้ด้วยการมองประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลักสำคัญ โดยมีการคำนึงถึงมิติทางนิเวศบ้าง การอนุรักษ์แบบนี้ต้องการย้ำว่าทรัพยากรธรรมชาติควรจะถูกใช้อย่างมีเหตุผลเพื่อการพัฒนาทั้งนี้จะต้องไม่มีการทำลายหรือการกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของอนุชนรุ่นหลัง การอนุรักษ์

ในความหมายนี้คือ การจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพโดยป้องกันไม่ให้มีการสูญเปล่าหรือมั่ว ๆ กับรักษาคุณภาพและประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ แนวคิดการอนุรักษ์ที่มาจากข้างบนคงไม่อาจสร้างความยั่งยืนยาวนานให้แก่การพัฒนาได้ (non-sustainable development) ในภาคปฏิบัติแนวคิดนี้ยังคงเปิดโอกาสให้มีการขุดรีดทรัพยากรธรรมชาติเพื่อแสดงหากำไรต่อไปได้ดังจะเห็นได้จากนโยบายป่าไม้ของไทย ซึ่งมีทั้งมิติของการอนุรักษ์และการทำธุรกิจทั้ง ๆ ที่ป่าไม้ของเราอยู่ในสถานการณ์ที่วิกฤติที่สุดแล้ว

แนวคิดของการอนุรักษ์ที่แท้จริงและถูกต้องคงจะต้องมากจากข้างล่างนั่นคือจากประชาชนที่อยู่ในท้องถิ่นและดำรงชีวิตท่ามกลางธรรมชาติที่กำลังถูกทำลายอย่างหนัก ในแนวคิดนี้ทรัพยากรธรรมชาติทั้งปวงจะได้รับการดูแลด้วยความรัก ความห่วงใย และความเคารพ การสนองความต้องการของประชาชนจะอยู่ในขอบเขตที่สอดคล้องกับระบบนิเวศและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ การอนุรักษ์แนวนี้จะให้ความสำคัญสูงแก่เรื่องการพิทักษ์รักษา (preservation) โดยไม่ให้ทรัพยากรธรรมชาติต้องถูกนำไปใช้เพื่อการพัฒนา ในขณะที่เดียวกันมีการเน้นเรื่องการคุ้มครอง (protection) โดยไม่ให้มีการทำลายทรัพยากรเนื่องจากมีการใช้มากเกินไป การอนุรักษ์ที่มาจากข้างล่างเปิดโอกาสให้ระบบนิเวศมีเวลาชดเชยที่อาจจะสามารถฟื้นฟูตนเองได้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่นานาประเทศรวมทั้งประเทศไทยจะต้องมีนโยบายอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทรัพยากร ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีของสังคมนั้น ๆ โดยให้ประชาชนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในการพัฒนาโดยอยู่บนพื้นฐานของความต้องการของชุมชนนั้น ๆ ด้วย

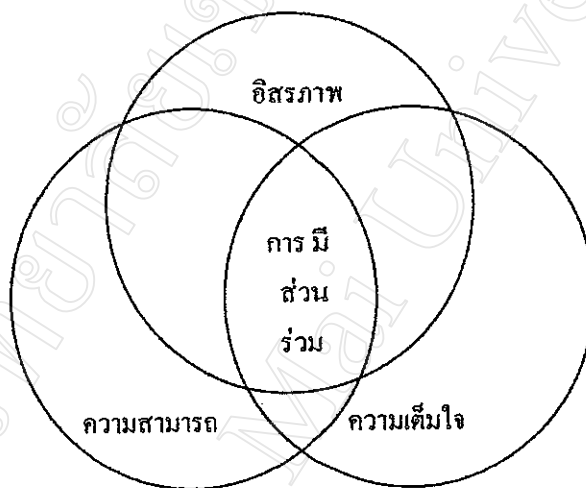
อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2541) ได้ให้ความหมายของความต้องการว่า หมายถึงสภาพช่องว่างระหว่างสถานการณ์ปัจจุบันกับสถานการณ์ที่คาดหวังในอนาคตในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ความต้องการไม่ใช่ปัญหา ไม่ใช่สถานการณ์ปัจจุบันที่ได้ลดความสำคัญ ลดความสมประสงค์ลง ไม่ใช่จุดหมายปลายทางและไม่ใช่เป้าหมายที่บรรลุแล้ว ความต้องการไม่ใช่มาตรการใดมาตรการหนึ่งและไม่ใช่แผนงานที่กำหนดขึ้นเพื่อดำเนินการให้ถึงจุดหมายปลายทางหรือเป้าหมายแต่ความต้องการเป็นช่องว่างระหว่างจุดหนึ่งที่ประชาชนถูกตรึงอยู่ในสภาพปัจจุบันกับจุดที่พวกเขาหวังจะไขว่คว้า

สัจจ อูทรานันท์ (2532) ได้ให้ความหมายของการศึกษา ความต้องการว่าเป็นกระบวนการสำหรับวิเคราะห์เพื่อให้ทราบแน่ชัดลงไปว่าปัญหาและความต้องการอันไหนเป็นปัญหาและความต้องการที่แท้จริง ปัญหาและความต้องการอันไหนมีความสำคัญกว่ากัน เพื่อจะได้วางแผนในการแก้ปัญหาให้ถูกต้องตรงประเด็นต่อไป

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมหมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (mental and emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำให้บรรลุจุดมุ่งหมาย

ของกลุ่มนั้นทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย และได้กล่าวถึงเงื่อนไขการมีส่วนร่วมว่าการพัฒนาต้องเริ่มต้นจากประชาชน (start where the people are) และประชาชนต้องช่วยตนเอง (self - help) ซึ่งเท่ากับหมายความว่าสิ่งที่ประชาชนจะริเริ่มและช่วยตนเองได้นั้นประชาชนต้องมีโอกาสที่จะเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนเสียก่อน กล่าวคือ ต้องมีเงื่อนไขสำคัญอย่างน้อย 3 ประการดังนี้ (ภาพที่ 3)

1. ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม (freedom to participate)
2. ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม (ability to participate)
3. ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม (willingness to participate)

ภาพที่ 3 แสดงเงื่อนไขของการมีส่วนร่วม

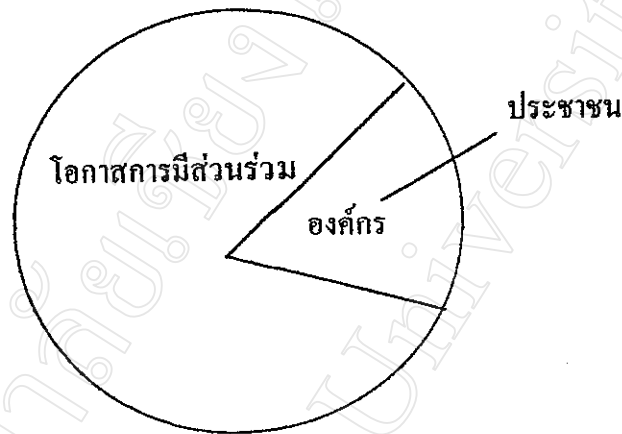
หากไม่มีอิสรภาพ ไม่มีความสามารถ และไม่มี ความเต็มใจแล้ว การมีส่วนร่วมของประชาชนจะไม่เกิดขึ้นเลย

นอกจากเงื่อนไขสำคัญ 3 ประการดังกล่าวแล้ว ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่อไปนี้

1. ประชาชนต้องมีเวลาที่จะมีส่วนร่วมก่อนเริ่มกิจกรรม
2. ประชาชนต้องไม่เสียเงินทองค่าใช้จ่ายในการมีส่วนร่วมมากเกินไปเกินกว่าที่เขาประเมินค่าผลตอบแทนที่จะได้รับ
3. ประชาชนต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมนั้น
4. ประชาชนต้องสามารถสื่อสารรู้เรื่องกันทั้ง 2 ฝ่าย
5. ประชาชนต้องไม่รู้สึกกระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคมหากจะมีส่วนร่วม

การส่งเสริมประชาชนให้ มีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น จำต้องคำนึงถึงสมมติฐาน 3 ประการคือ (ภาพที่ 4)

1. ประชาชนควรมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการพัฒนา
2. ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมให้มากที่สุด
3. ควรให้เป็นการมีส่วนร่วมที่ผ่านองค์กรประชาธิปไตย

ภาพที่ 4 แสดงสมมติฐานของการมีส่วนร่วม

นำชัย ทนุผล (2529 ในสิริวรรษ วงศ์สมบัติ, 2533) ได้สรุปว่าการมีส่วนร่วมนั้น เป็นขบวนการที่ประชาชน มีการร่วมมือร่วมใจในการระบุนโยบายความต้องการการวางแผน และการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาที่ตนประสบอยู่และร่วมมือดำเนินกิจกรรมนั้นให้บรรลุไปเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน นอกจากนั้นการมีส่วนร่วมยังจะช่วยสร้างความรู้สึกประทับใจ และความพึงพอใจให้เกิดขึ้นกับประชาชนทำให้เกิดการดำเนินโครงการต่าง ๆ ที่วางไว้ดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางได้

นำชัย ทนุผล และสุนิลา ทนุผล (ม.ป.ป) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ประกอบไปด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการระบุนโยบายและสาเหตุของปัญหา เพราะประชาชนย่อมรู้ปัญหาของตนเองได้ดีที่สุด

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เมื่อประชาชนในชุมชนได้มีส่วนเข้ามามีบทบาทในการระบุนโยบายแล้ว ขั้นตอนไปคือ การร่วมกันวางแผนโครงการดำเนินกิจกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการ หรือแก้ปัญหาของพวกเขาด้วยตัวเอง การที่ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแรงร่วมใจในการตัดสินใจหาแนวทางแก้ไขปัญหาและแนวทางดำเนิน

กิจกรรมนี้ จะมีผลทำให้พวกเขาเหล่านี้มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of belonging) ในกิจกรรมนั้น และจะนำมาซึ่งความร่วมมือร่วมใจกันดำเนินกิจกรรมที่วางไว้

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุน และปฏิบัติงาน ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมมือกันในการเป็นเจ้าของกิจกรรม และผลงานที่ปรากฏ

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล เพื่อหาแนวทางแก้ไขให้การทำงานมีประสิทธิภาพ

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นความต้องการ พื้นฐานและเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาชนบท และการมีส่วนร่วมของประชาชนยังก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมที่ไม่รุนแรง โดยได้เสนอแนวคิดบทบาทขององค์กรในท้องถิ่นในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติด้วยตนเองโดยไม่ต้องขอความช่วยเหลือจากรัฐไว้หลายประการ ได้แก่

1. บทบาทในการทำนุบำรุงและสงวน รวมทั้งป้องกันทรัพยากรธรรมชาติไม่ให้ถูกทำลาย

2. การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างประหยัด

3. บทบาทในการช่วยเสริมสร้างทรัพยากรธรรมชาติเท่าที่ทำได้

4. บทบาทในการใช้แรงงานหรือวัสดุอุปกรณ์ที่มีในชุมชนเพื่อพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

5. บทบาทในการดึงหรือชักชวนบุคคลหรือหน่วยงานที่มีทุนทรัพย์เข้ามาช่วยพัฒนาหมู่บ้าน

โดยทั่วไปแล้ว เป็นที่น่าสังเกตว่า การมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้องกับการให้ความช่วยเหลือของรัฐแก่ประชาชน กล่าวคือ ระดับการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในชนบทจะมีความสัมพันธ์กับระดับการให้ความช่วยเหลือของรัฐแก่ประชาชนในชนบทด้วย นั่นคือหากประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทระดับสูงหรือประชาชนมีความพร้อมมาก ระดับความช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้จะมีน้อยมาก คือรัฐเพียงให้คำปรึกษาแนะนำหรือให้ความช่วยเหลือเป็นคำแนะนำทางด้านวิชาการเท่านั้น หากประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่ำ โดยประชาชนไม่มีความพร้อมหรือมีความพร้อมน้อยมาก ระดับความช่วยเหลือจากรัฐที่ให้กับประชาชนกลุ่มนี้ก็จะมาก คือรัฐจะต้องจัดส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปคลุกคลีกับประชาชนในชนบทที่มีการกระตุ้นเร่งเร้า และให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริมทุกวิถีทางอย่างครบวงจร (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2535)

สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่ปิง จังหวัดลำพูน เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้น ราษฎรควรเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรมระบุถึงปัญหา เพื่อตอบสนองความต้องการหรือแก้ไขปัญหาของพวกเขา โดยเข้าร่วมในการตัดสินใจหาแนวทางที่ถูกต้อง ตลอดจนร่วมมือร่วมใจในกิจกรรมที่วางไว้ นอกจากนี้จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงานซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้สึกรู้สึกความเป็นเจ้าของและหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ กิจกรรมการเป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยวธรรมชาติ การจัดบริการด้านพาหนะรับ-ส่ง การจัดบริการด้านที่พัก และการบริการด้านอาหาร เครื่องดื่ม เป็นต้น

โครงการต่าง ๆ ไม่ว่าจะดีเลิศเพียงไรหัวใจสำคัญของการพัฒนาให้เกิดความเจริญในด้านต่าง ๆ ต้องดูความพร้อมของท้องถิ่นด้วย สิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือการเคารพความต้องการของประชาชนในพื้นที่ โดยสนับสนุนความคิดที่ว่าประชาชนในท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมตัดสินใจ การผนวกชุมชนเข้ากับโครงการท่องเที่ยวอย่างผสมกลมกลืนกัน การรณรงค์ให้เกิดความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นจะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกัน อันเป็นการนำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเป็นผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์

แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชนและการกระจายอำนาจ

สิทธิชุมชนเป็นวิถีคิดที่มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรม ความผูกพันทางสังคม ทางศีลธรรม เป็นพื้นฐานที่ชุมชนใช้ในการกำหนดสิทธิประเพณีในการควบคุมจัดการและปกป้อง ดูแลทรัพยากรของตน เพื่อให้ชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรของตนได้ยาวนาน ทั้งนี้เพราะหลักการสำคัญของการใช้ทรัพยากรคือ สิทธิการใช้ และหลักการพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ คือสิทธิตามธรรมชาติที่มุ่งเน้นการยังชีพ หลักการต่าง ๆ ข้างต้นเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม เพราะช่วยให้ทุกคนในชุมชนมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างเป็นธรรม ขณะเดียวกันก็รักษาความสมดุลของระบบนิเวศเอาไว้ เพราะการตัดสินใจใช้ทรัพยากรของชุมชนจะเชื่อมโยงระหว่างความมั่นคงทางสังคมของชุมชนในระบบนิเวศกับสภาวะแวดล้อมอยู่เสมอ จึงทำให้เกิดความเป็นธรรมต่อระบบนิเวศมากกว่าการใช้ทรัพยากรของบุคคลนอกกระบบนิเวศที่มักจะไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (เฮนรี่ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ, 2536)

สิทธิชุมชน หมายถึง สิทธิร่วมเหนือทรัพย์สินของชุมชนให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว แม้ว่าโดยทฤษฎีแล้วสมาชิกของชุมชนทุกคนจะมีสิทธิตามธรรมชาติในการใช้ทรัพยากรส่วนรวม แต่ชุมชนก็สามารถใช้อำนาจออกกฎเกณฑ์ โดยคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคมและระบบการผลิตของชุมชนเป็นสำคัญ

(เสนห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ, 2535) แนวความคิดสิทธิชุมชนจะมุ่งเน้นถึงพันธะหน้าที่ ความรับผิดชอบร่วมกันภายในชุมชนเอง และระหว่างชุมชนที่เกี่ยวข้องในการดูแลรักษาทรัพยากร และธรรมชาติแวดล้อมโดยนัยนี้ สิทธิชุมชนจึงเป็นเสมือนหนึ่งเครื่องมือหรือกลไกของความสมดุล ต่อกระแสอำนาจและผลประโยชน์จึงเท่ากับเป็นหลักประกันการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ในที่สุด (วิวัฒน์ คศิริธรรมนิศย์, 2536)

จากรากฐานแนวความคิดเชิงกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและระบบ กรรมสิทธิ์อันเป็นแนวคิดรัฐตะวันตก ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรในลักษณะ ที่รุนแรงและซับซ้อนมาก จึงจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนแนวความคิดจากการที่ถือว่าทรัพยากร ธรรมชาติทั้งหมดเป็นของรัฐและองค์กรของรัฐเท่านั้นที่มีสิทธิในการควบคุมและจัดการมาสู่ แนวคิดที่มองว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นของปวงชน รัฐและชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิและหน้าที่ร่วมกัน ในการอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและเป็นธรรม (เสนห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ, 2536) ทั้งนี้ สิทธิชุมชนท้องถิ่นจะต้องได้รับการสถาปนาส่งเสริมจากรัฐ ด้วยการ กระจายอำนาจหน้าที่ การบริหารจัดการและความสามารถในการแสดงออกซึ่งสิทธิและ เสี่ยงตามกฎหมายชุมชนรวมถึงการยอมรับจารีต ประเพณี วัฒนธรรม องค์กรชุมชนในการจัดการ ดูแลทรัพยากรของชุมชนให้เหมาะสมกับท้องถิ่นต่อไป

ส่วนการกระจายอำนาจเป็นเรื่องที่ส่วนกลางได้แบ่งปันอำนาจโดยการโอน ความรับผิดชอบให้ส่วนท้องถิ่นมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น มีความเป็นอิสระในการ ดำเนินงานตามที่ท้องถิ่นต้องการ เพราะว่าชุมชนท้องถิ่นจะเข้าใจถึงสภาพปัญหาข้อเท็จจริง ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นหรือความต้องการของท้องถิ่นที่ส่วนกลางไม่สามารถตอบสนองได้อย่างเต็มที่ และทั่วถึง รวมถึงความแตกต่างในด้านพื้นที่ วัฒนธรรม ที่ต้องมีการบริหารจัดการให้เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น

การกระจายอำนาจมีลักษณะคือ มีการแยกหน่วยงานออกไปเป็นองค์กรนิติบุคคลอิสระ จากการบริหารส่วนกลาง เช่น องค์กรบริหารส่วนจังหวัด องค์กรบริหารส่วนตำบล มีการ เลือกตั้งเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานขององค์กรนั้นเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วม ในการปกครองตนเองอย่างใกล้ชิด และมีอิสระในการดำเนินกิจการต่าง ๆ (มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมาธิราช, สาขาวิชาศิลปศาสตร์, 2539)

จากแนวความคิดเรื่องสิทธิชุมชนและการกระจายอำนาจนี้ สามารถนำมาปรับใช้ ในชุมชนท้องถิ่นที่มีทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่สวยงามเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยให้ ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น คือ ร่วมกันจัดสรรทรัพยากรท้องถิ่น ให้เกิดความเป็นธรรมและเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นด้วยกฎเกณฑ์หรือภูมิปัญญาของท้องถิ่น ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพราะการที่

ชุมชนมีปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์การสังคม ผู้นำชุมชน การศึกษา และการติดต่อสื่อสารกับนักท่องเที่ยว กระบวนการสื่อสารถ่ายทอดและการพัฒนาที่ยั่งยืน จะมีการนำแนวคิดวิทยาการใหม่ ๆ มาปรับใช้ในชุมชนของตนเอง และกิจกรรมท่องเที่ยวให้เข้ากับ สภาพแวดล้อม โดยการเรียนรู้จากพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวซึ่งจะช่วยให้ชุมชนนำแนวคิดและ วิธีการต่าง ๆ ไปประยุกต์ใช้ ให้เกิดความเหมาะสมกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนท้องถิ่นต่อไป สุทธิชัย อบอุ่น, พระมหา (2541)

แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการและความพร้อมในการเข้าร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

แนวความคิดในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้เริ่มขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2519 โดยมีการนำเสนอแนวความคิดนี้ไปในแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติแผนแรก ของไทย แต่ไม่ปรากฏรายละเอียดและแนวทางที่ชัดเจน เป็นการมุ่งเน้นในเรื่องการพัฒนา การท่องเที่ยวทั้งระบบ โดยผลของการพัฒนานั้นมุ่งทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก

โดยหลักการแล้วการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้มีการกำหนดให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม ในการพัฒนา จึงนับว่าเป็นโอกาสดีที่ประชาชนจะได้มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติซึ่ง อยู่ในท้องถิ่น ดังนั้นคนในท้องถิ่นจึงควรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนตัดสินใจ นับตั้งแต่ การท่องเที่ยวควรเป็นลักษณะใด ชนิด และปริมาณของนักท่องเที่ยวที่ชุมชนต้องการ มีการกำหนด อัตราการขยายตัวที่สม่าเสมอ ตลอดจนมีหน้าที่ในการควบคุมดูแลคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและ ทรัพยากรให้อยู่ในสภาพที่คืออยู่เสมอ ผลตอบแทนของชุมชนในท้องถิ่นเกิดจากการตกลงร่วมกัน ว่าควรเป็นรูปใด วรรณพร วนิชชานุกร (ม.ป.ป.) ได้กล่าวว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์นี้ควรเป็นขนาดเล็กที่คนท้องถิ่นเป็นเจ้าของในธุรกิจนั้น ๆ ซึ่งมีประเด็นที่ควรคำนึง ดังต่อไปนี้

1. สิ่งอำนวยความสะดวกควรเป็นแบบธรรมชาติที่ไม่มีราคาแพงอย่างที่นักท่องเที่ยวแบบเก่า ๆ ต้องการ จึงไม่ต้องใช้เงินลงทุนสูงมาก
2. ธุรกิจที่คนในท้องถิ่นเป็นเจ้าของและดำเนินการไม่จำเป็นต้องทำตามลักษณะของ ตะวันตกหรือนานาชาติ ดังนั้นจึงสามารถใช้ผลผลิตในท้องถิ่นไม่ว่าเป็นวัสดุหรือแรงงานได้มาก ซึ่งผลที่เกิดขึ้นไม่เพียงแต่จะเป็นผลดีทางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้นจากการท่องเที่ยว แต่ยังช่วยลดการไหลออกของรายได้ อันเกิดจากการใช้แรงงานจากต่างประเทศที่มาดำเนินธุรกิจขนาดใหญ่ และเป็นของต่างประเทศ

รูปแบบของการท่องเที่ยวทางธรรมชาติในภาคเหนือส่วนใหญ่อยู่ในรูปของการเดินป่า และชมวัฒนธรรมชาวเขา กิจกรรมส่วนใหญ่ในช่วงเดินทางมีการนั่งเรือ ถองแพ ตั้งแคมป์ นั่งช้าง

และการค้างแรมในหมู่บ้านชาวเขา เพื่อชมชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมของชาวเขาไปด้วย ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวลักษณะนี้กำลังเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ปัจจุบันได้มีการแสวงหาเส้นทางใหม่ ๆ ที่ยังมีความงดงามและบริสุทธิ์ของธรรมชาติมาเสนอให้นักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ วิชัย เทียนน้อย (ม.ป.ป.) การท่องเที่ยวในลักษณะนี้จะช่วยสร้างงานให้กับท้องถิ่น ซึ่งเป็นผลพวงที่เกิดขึ้นจากนักท่องเที่ยว ที่เดินทางเข้าไปใช้บริการยังสถานที่ ท่องเที่ยวนั้น ๆ ส่วนใหญ่เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ 1) การบริการขนส่ง 2) งานโรงแรม, ที่พัก 3) ภัตตาคาร 4) มัคคุเทศก์ และ 5) การจำหน่ายของที่ระลึกและนอกจากนี้ยังมีส่วนช่วยให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่นในบริเวณที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกด้วย เช่น การปรับปรุงเกี่ยวกับสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ โดยเฉพาะสินค้าการเกษตรที่ผลิตขึ้นมาในท้องถิ่นก็จะขายได้ราคาที่ดีด้วยการขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทำให้ธุรกิจที่เกี่ยวข้องได้แก่ธุรกิจโรงแรม ร้านอาหาร การขนส่ง มีการขยายตัวตามไปด้วยและเป็นเครื่องมือในการกระจายรายได้ ก่อให้เกิดการสร้างงานและสร้างอาชีพแก่ชุมชนในท้องถิ่น ทั้งในรูปแบบผู้ประกอบการเอง หรือเป็นลูกจ้างของธุรกิจขนาดย่อม

ชุมชนท้องถิ่นในเส้นทางที่มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติมักมีบทบาทในกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างมาก โดยเป็นผู้ประกอบการในท้องถิ่น เช่นนำคนป่า บริการที่พัก ล่องแพ ล่องเรือ ทัวร์ช้าง เช่นจากกรณีศึกษาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เส้นทางสายลำน้ำกก พระมหาสุทนต์ ออบอ่อน (2541) พบว่าชุมชนท้องถิ่นได้ยึดอาชีพเป็นมัคคุเทศก์ นำเที่ยวชมธรรมชาติ ให้บริการที่พักแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงให้บริการด้านพาหนะรับ - ส่ง นำเที่ยว และขายของที่ระลึก อาหาร เครื่องดื่ม ก่อให้เกิดการสร้างงานและสร้างรายได้ให้กับประชาชนและผู้ประกอบการในท้องถิ่น ซึ่งนับว่าเป็นการพัฒนาชุมชนและการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น จะเห็นได้ว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดต่อความสำเร็จ คือ ความร่วมมือของชุมชนท้องถิ่น ในการที่จะเข้ามามีบทบาทในการแสดงความคิดเห็น ความต้องการ ตลอดจนกระบวนการวางแผนและการตัดสินใจร่วมกันในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เพราะว่าการท่องเที่ยวมีบทบาทต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่น จึงควรเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในรูปแบบต่าง ๆ บนพื้นฐานของความพร้อมและความต้องการของชุมชนเอง ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เป็นมัคคุเทศก์ การลงทุนด้านที่พัก/ขายของที่ระลึก เป็นต้น

จากสถานการณ์ดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาถึงความต้องการและความพร้อมของชุมชนท้องถิ่นในการเข้าร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่นให้เป็นรูปธรรมขึ้นในอนาคต ความต้องการและความพร้อมของชุมชนจึงเป็น

ปัจจัยสำคัญที่จะเป็นตัวชี้วัดและเป็นแรงจูงใจให้ชุมชนเกิดความกระตือรือร้นในการปรับเปลี่ยนอาชีพเดิมที่อิงอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในเชิงทำลายและหันมาร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบที่สามารถสร้างรายได้ โดยไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อมเดิมเป็นไปตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ในการศึกษาคั้งนี้จึงได้กำหนดเป็นกรอบในการศึกษา ความต้องการและความพร้อมในการเข้าร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่ปิง โดยกำหนดกิจกรรมพื้นฐานเบื้องต้นที่ชุมชนควรมีไว้เพื่อรองรับการท่องเที่ยว จำนวน 4 กิจกรรม คือ

1. เป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยวธรรมชาติ โดยเน้นรูปแบบของการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนท้องถิ่น และอุทยานแห่งชาติแม่ปิง เพราะแหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่อยู่ในเขตอุทยานฯ ที่มีการแบ่งเขตการจัดการไว้อย่างชัดเจน ได้แก่ เขตบริการและเขตนันทนาการ ซึ่งในเขตนี้ได้มีการพัฒนาถึงอำนวยความสะดวกสบายเพียงพอประกอบกิจกรรมให้กับนักท่องเที่ยวในรูปแบบที่เรียบง่าย เช่น ที่จอดรถ ห้องสุขา บริเวณสำหรับกางเต็นท์ (campground) จุดชมวิว เป็นต้น กิจกรรมในการเที่ยวชมธรรมชาติเป็นรูปแบบของการเดินป่า (hiking / trekking) กิจกรรมศึกษาธรรมชาติ (nature study) กิจกรรมดูนก กิจกรรมล่องเรือศึกษาธรรมชาติ ที่ทางอุทยานได้กำหนดไว้ตามเส้นทางศึกษาธรรมชาติ (nature trail) ซึ่งมีหลายเส้นทางแต่ละเส้นทางก็จะมีหลากหลายแตกต่างกันไปตลอดระยะเวลาในการเที่ยวชมศึกษาธรรมชาติ จะมีสื่อต่าง ๆ ที่คอยให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวควบคู่กับการบรรยายของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นที่มีความรู้ความเข้าใจในด้านการสื่อความหมายธรรมชาติอีกทางหนึ่งด้วย

2. การจัดให้บริการด้านพาหนะรับ – ส่ง แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งสามารถดำเนินกิจกรรมได้ในหลายรูปแบบ เช่น การนำนักท่องเที่ยวเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวโดยคัดแปลงพาหนะที่มีอยู่ในชุมชนให้สามารถรองรับกิจกรรม เช่น นั่งเกวียนชมธรรมชาติ การให้บริการนั่งเรือชมธรรมชาติ สองฝั่งลำน้ำปิง การให้เช่าแพลาก บริการให้เช่ารถจักรยานเพื่อเที่ยวชมธรรมชาติ ตามเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งสามารถที่จะจัดให้มีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเป็นผู้ให้ความรู้ควบคู่กับการท่องเที่ยววันนั้น ด้วยก็ได้ ทั้งนี้รวมถึงการให้บริการรับส่งนักท่องเที่ยวจากในเมืองเพื่อเข้าไปสู่แหล่งท่องเที่ยวด้วย

3. การให้บริการด้านที่พัก แก่นักท่องเที่ยว สามารถกำหนดกิจกรรมให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นได้หลายลักษณะ เช่น การคิดแปลงปรับปรุงส่วนหนึ่งของบ้านเป็นที่พักแก่นักท่องเที่ยว การให้เช่ากระท้อบ หรือการให้เช่าเต็นท์ในกรณีที่ต้องพักค้างแรมในป่า แต่หลักสำคัญจะต้องเน้นรูปแบบที่ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากเกินไป และต้องสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของพื้นที่ หรือแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ ด้วย

4. การจัดให้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่ม ไว้เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นกิจกรรมพื้นฐานที่จำเป็นต้องมีในแหล่งท่องเที่ยวในปัจจุบัน กิจกรรมนี้กำหนดขึ้นเพื่อเสริมสร้างรายได้แก่ชุมชนท้องถิ่น เพราะชุมชนตั้งอยู่กลางอุทยานแห่งชาติ จึงเป็นเส้นทางผ่านที่จะเข้าหาแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ในอุทยานฯ กิจกรรมนี้จึงมีความสำคัญที่ต้องให้บริการแก่กลุ่มนักท่องเที่ยวที่ไม่ได้เตรียมสัมภาระมา หรือที่ต้องพักแรมในพื้นที่ แต่รูปแบบในการให้บริการจะต้องเน้นการบริการที่ถูกต้องตามหลักโภชนาการ มีระบบกำจัดขยะ และเน้นให้อยู่ในรูปของกลุ่มผู้ประกอบการที่อยู่ในชุมชนเอง และแบ่งระดับความสามารถของบุคคลที่สามารถดำเนินกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้ โดยพิจารณาจากปัจจัย 4 ประการ คือ

1. ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อวัดความรู้เบื้องต้นของชุมชนท้องถิ่น โดยเปรียบเทียบกับหลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
2. ความรู้ด้านสถานที่ท่องเที่ยวในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง เพื่อวัดความรู้และความสามารถในการถ่ายทอด แนะนำแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว
3. เงินทุนและทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องในการเริ่มต้นดำเนินธุรกิจ เพื่อวัดความพร้อมในด้านการลงทุนทำธุรกิจท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ และทราบถึงปัญหา และข้อเสนอแนะในการส่งเสริมการลงทุนจากชุมชน ถึงหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. การได้รับอนุญาตให้ประกอบธุรกิจนำเที่ยว เพื่อให้ทราบถึงความพร้อมของชุมชนในด้านการได้รับอนุญาตให้สามารถประกอบธุรกิจท่องเที่ยว โดยถูกต้องตามกฎหมาย และทราบถึงข้อเสนอแนะที่ชุมชนต้องการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2536) พบว่าแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวชาวไทยนิยมมากที่สุด ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติประเภททะเลและชายหาด รองลงมาคือประเภทภูเขา น้ำตกและป่า และสถานที่ทางประวัติศาสตร์ สำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติประเภททะเลชายหาดเป็นที่นิยมมากที่สุด รองลงมาคือ ประเภทภูเขา น้ำตก ป่า และประเภทวัฒนธรรม

เนาวรัตน์ พลายน้อย และคณะ (2537) ศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการท่องเที่ยวภายในประเทศของนักท่องเที่ยวชาวไทย พบว่านักท่องเที่ยวชาวไทยตั้งแต่อายุ 15 ปีขึ้นไป โดยเฉลี่ยเดินทางท่องเที่ยวประมาณปีละ 2.7 ครั้ง ๆ ละ 3 - 4 วัน และเดินทางไปท่องเที่ยวด้วยวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ ศูนย์การค้า ตลาดในเมือง ภูเขา น้ำตก ทะเล เกาะ และจะคำนึงถึงสภาพของแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัย ความสะดวกในการเดินทางและระยะเวลา เป็นแนวทางสำคัญ

ที่นักท่องเที่ยวใช้ประกอบการตัดสินใจ ส่วนความต้องการของนักท่องเที่ยวชาวไทย พบว่า ร้อยละ 48 คาดหมายว่าจะไปเที่ยวภายในประเทศ และร้อยละ 11.6 ต้องการเดินทางไปต่างประเทศ

ทักษิณา นิยมรัตน์ (2538) ศึกษาวิจัยเรื่อง ทัศนคติของชาวไทยอายุระหว่าง 20 – 29 ปี ต่อแหล่งท่องเที่ยวไทย พบว่าชาวไทยมีความต้องการที่จะไปเที่ยวทะเลหาดทรายสวย ธรรมชาติที่มีความสมบูรณ์มาก บรรยากาศดีหรือแม่น้ำ น้ำตกสวย เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติ อันบริสุทธิ์ ซึ่งนอกจากจะสร้างความสัมพันธ์กันแล้ว ธรรมชาติยังเสริมสร้างภาวะการผ่อนคลาย ความเครียดได้เป็นอย่างดี

ชลภาพรณ ลิขิตวสินกุล (อ้างถึงใน บุญกร ภาจินดา, 2535) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของมัคคุเทศก์ พบว่า มัคคุเทศก์ที่ผ่านการอบรมหลักสูตรมัคคุเทศก์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม งานเทศกาล ขนบธรรมเนียม ประเพณี และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ไป อยู่ในระดับปานกลาง แต่มีความตระหนักในบทบาทของมัคคุเทศก์อยู่ในระดับสูง มัคคุเทศก์ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมมาก จะมีความตระหนักในการอนุรักษ์มากขึ้นตามไปด้วย

ปฐิติ อาคมานนท์ มอนซอน และคณะ (2535) ได้ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเดินป่าที่มีต่อสถานะแวดล้อมและประชาชนในท้องถิ่น พบว่า มีผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ ในด้านบวกได้แก่ เป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวสัมผัสธรรมชาติ สร้างจิตสำนึกของความรักและห่วงใยในสภาพแวดล้อม ช่วยลดปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าของกลุ่มผู้มีอิทธิพล ประชาชนมีอาชีพรองเป็นการเสริมรายได้ เกิดการกระจายรายได้ของประชาชนในท้องถิ่นประชาชนมีอาชีพและรายได้เพิ่มขึ้น ความตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติและวัฒนธรรม อันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนมากขึ้น

โสธยา หอมชื่น (2539) ได้สรุปเรื่องศักยภาพของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในประเทศไทย

1. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยควรจะให้ความรู้แก่คนทั้งในประเทศและต่างประเทศเกี่ยวกับทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในเมืองไทย และสำหรับนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ควรที่พักระยะพักแต่ไม่หรูหรา มัคคุเทศก์ควรผ่านการอบรมทั้งในเรื่องการนำทัวร์ และมาตรการด้านความปลอดภัย

2. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไม่นำนักท่องเที่ยวจำนวนมากมาสู่เมืองไทย แต่นักท่องเที่ยวเป็นกลุ่มที่มีคุณภาพ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่ขายได้ในตลาดอเมริกาจะเป็นป่าฝนที่พักนักท่องเที่ยวจะต้องดี ปลอดภัย สะอาด เรียบง่าย มีอาหารที่ดีและสะอาด และจะต้อง

มีน้ำอุ่น เชื่อว่าการล่องเรือแคนูจะสามารถขายได้ในตลาดอเมริกา ทั้งนี้ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวของไทยควรเน้นความปลอดภัยมากกว่านี้

3. กิจกรรมที่นักท่องเที่ยวอเมริกาสนใจจะเป็นการผจญภัยเล็ก ๆ น้อย ๆ ระหว่างทัวร์ เช่น การเดินป่า การขี่ช้าง และการเดินทางทางน้ำ (ล่องแก่ง ล่องเรือแคนู)

4. การบินไทยและตัวแทนผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวของอเมริกา ควรร่วมกันส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับการทำอาหารไทยการแกะสลักผลไม้ต่าง ๆ น่าจะนำมารวมอยู่ในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

อโนทัย เพ็ชรคงชล (2540) ศึกษาความต้องการในการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง พบว่าประชาชนท้องถิ่นมีความต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ด้านเป็นมรดกเทศก่น้ำที่วธรรมชาติ ร้อยละ 95.56 และมีความต้องการเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการเป็นมรดกเทศก่น้ำที่วธรรมชาติ ร้อยละ 89.54 แสดงว่าส่วนใหญ่ประชาชนยังขาดความรู้ด้านการเป็นมรดกเทศก่น้ำ ประชาชนท้องถิ่นมีความต้องการจัดบริการด้านพาหนะรับส่งนักท่องเที่ยว ร้อยละ 85.56 ส่วนที่ไม่ต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้เนื่องจากไม่มีพาหนะเป็นของตัวเองและคิดว่าเป็นงานของผู้ชายเท่านั้น สำหรับประชาชนท้องถิ่นที่มีความต้องการจัดบริการด้านที่พักให้แก่นักท่องเที่ยวมีจำนวน ร้อยละ 96.67 ส่วนผู้ที่ไม่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมนี้ เนื่องจากไม่มีความถนัดและไม่ชอบ เพราะเป็นลักษณะงานที่ยุ่งยากและเป็นภาระมาก ต้องมีความรับผิดชอบสูง ตลอดจนหากทำการลงทุนในการจัดซื้อจัดหาแล้วจะไม่คุ้มค่า ประชาชนที่มีความต้องการจัดบริการด้านอาหารและเครื่องดื่มมี ร้อยละ 75.56 ส่วนผู้ที่ไม่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมนี้ เนื่องมาจากการคมนาคมไม่สะดวกห่างไกลจากตลาด กลัวลงทุนแล้วไม่คุ้มค่าและไม่มีเงินมาลงทุนในระยะแรก ซึ่งเท่าที่ผ่านมานักท่องเที่ยวมักนิยมนำสัมภาระติดตัวมาด้วยหรือหากทำแล้วกลัวนักท่องเที่ยวจะรับประทานไม่ได้และงานดังกล่าวน่าจะเป็นงานของผู้หญิงมากกว่า

พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น (2541) ศึกษาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีเส้นทางสายลำน้ำกก พบว่าชุมชนท้องถิ่นมีรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยวอยู่ระหว่าง 4,000 - 8,000 บาท/เดือน ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่มากกว่า 20 ปี และประกอบอาชีพธุรกิจนำเที่ยวเป็นอาชีพเสริม โดยเป็นลูกจ้างในธุรกิจท่องเที่ยวมากที่สุด รองลงมาเป็นผู้ประกอบการด้านสถานที่พัก และเป็นผู้ให้บริการด้านเรือ แพ และทัวร์ช้าง

จากแนวความคิดของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะเห็นได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับชุมชน และศักยภาพของชุมชนเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะที่เน้นให้ชุมชนในท้องถิ่นหรือที่ใกล้เคียงท่องเที่ยวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยว โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นของคน

ให้เกิดประโยชน์จากกิจกรรมท่องเที่ยวซึ่งจะเป็นการกระจายรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่น เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นนั่นเอง อีกทั้งยังเป็นการให้ชุมชนท้องถิ่นได้ตระหนักถึงความสำคัญและหันมาช่วยสนับสนุนการสงวนรักษาพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กล่าวโดยสรุปจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ปัจจัยสำคัญของการพัฒนาความเจริญด้านต่าง ๆ ต้องดูความพร้อมของท้องถิ่นเป็นหลัก สิ่งที่เราควรคำนึงถึงคือความต้องการที่แท้จริงของประชาชนท้องถิ่นว่า ปัญหาและลำดับความต้องการอันไหนมีความสำคัญก่อนหลัง เพื่อจะได้วางแผนดำเนินการในการแก้ปัญหาให้ถูกต้องตรงประเด็น โดยเฉพาะชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ควรมีการทำการศึกษาค้นคว้าความต้องการและความพร้อมเบื้องต้นของชุมชนท้องถิ่นก่อน และการให้การสนับสนุนควรให้ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การให้โอกาสชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวจะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการพัฒนาความร่วมมือระหว่างหน่วยงานทุกฝ่าย อันเป็นการนำไปสู่การแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเป็นผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์